

300 000 mož v legijah

Rim je imel armado vojakov pešcev, imenovanih legionarji, ker so bili razporejeni po legijah. Legije so bile bojne enote, ki so štejele 6000 mož, razdeljene pa so bile v 10 kohort s po 600 vojakov. Kohorto so sestavljali 3 manipuli, taktične enote s po 200 legionarjev, razdeljene na po 2 centuriji (stotniji; centum = sto). Najnižji častniki, centurioni (stotniki), so dobili ime po tem, ker so poveljevali 100 možem.

Višji častniki so bili sprva voljeni, pozneje pa jih je imenoval cesar. Ti vojaški tribuni, po 6 v vsaki legiji, in zlasti poveljniki legij, pravi vodje enot, so bili odvisni naravnost od Rima. Kadar so legije nadzorovale meje, so jim dajali za poveljnike častnike, imenovane »poveljniki bojišča«.

Na začetku rimske zgodovine so legije sestavljali državljani, ki so služili obvezni vojaški rok. Vpoklican je bil lahko vsak rimski državljani od 17. do 60. leta starosti in opremiti se je moral na svoje stroške. Kmalu je začela država, zato da je lahko dopolnjevala legije, vpoklicanim vojakom dajati plačo. Ko je Rim

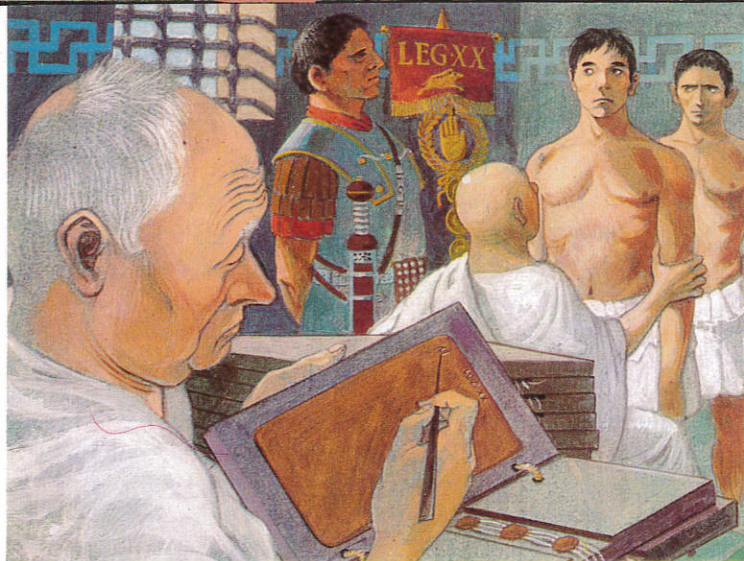
vladal cesarstvu, je moral imeti nenehoma pod orožjem 300000 mož. Avgust je svoje legionarje dobro plačeval in jih ob upokojitvi nagrajeval s po 3000 denarjev (srebrnikov) ali pa jim je dajal obdelovalno zemljo. Armada, ki so jo sestavljali rimski državljani, se je tako spremenila v poklicno vojsko.

Za legionarje je v celoti skrbel cesar; dajal jim je stanovanje, hrano, obleko in vso oskrbo. V zameno so vojaki prisegli zvestobo poveljniku in se strogo podrejali trdi vojaški disciplini. Za prekrške so bili kaznovani z udarci ali smrtjo.

Legionarji niso bili prepuščeni brezdelju. Od svojega vstopa v vojsko so se urili v rabi orožja, hodili na vojaške vaje na planem, med njimi pa spali po šotorih in se odpravljali na dnevne in nočne pohode. Bili so tudi kopači, drvarji, tesarji, graditelji cest in mostov in zidarji. Legionarji so zgradili večino rimskih cest. Seveda pa so si pri izvajanju večjih del pomagali s krajevno delovno silo in jo samo nadzorovali.

Vojska si postavlja taborišče.

20. legija novači. Rekruti morajo povedati svoj priimek, in ta se vpiše v seznam. Opraviti morajo zdravniški pregled, oproščeni so lahko zaradi bolezni ali kakšne telesne napake. V prvih letih republike so nespособne za vojsko prodajali kot sužnje.

V vojašnicah so nosili legionarji rumeno delovno obleko – podobno, kot jo imajo bretonski ribiči – in usnjen šlem. Tako oblečeni so opravljali svojo vojaško tlako: skrbeli za živino, čistili vojašnico, vadili...

Za hrano vojakov je skrbel država. Vsak legionar je imel pravico dobiti iz vojaških skladišč do 4 mernike pšenice na mesec (ali 90 dag na dan). Kadar so bila skladišča prazna, so legionarji pšenico zasegali... ali pa jo kar sami želi!

Na hitrih pohodih so vojaki nosili s seboj vso svojo opremo, se pravi hrano in vse potrebno za prenočevanje. Na sovražnem ozemlju so tudi kradli in ropali. Včasih so tako, s šlemom, obešenim okrog vratu, prepešačili tudi po 50 kilometrov na dan.

Veteranom, legionarjem, ki so služili v vojski 15 ali 20 let, je cesar izkazoval hvaležnost, tako da jim je podeljeval nagrade: medalje, vence, denar ali obdelovalno zemljo. Veliko si jih je torej ob upokojitvi pridobilo majhno posestvo.

Najboljša armada na svetu

Legije so nenehoma varovale meje cesarstva, in te meje so bile meje znanega sveta. Rimljani so tedaj vladali vsem sredozemskim obrežjem, prodrli so precej daleč v osrednjo Azijo, v severni Afriki vse do puščave in v Evropi do Rena in Donave. Za red je skrbelo razmeroma malo legij: tako sta, na primer, ves Egipt obvladovali vsega 2 legiji ali 12.000 mož!

Povedati je treba, da so Rimljani za vojake množično najemali barbare, najprej v konjenici, kot n. pr. v Galiji, potem pa tudi v samih legijah. Na črti Ren-Donava je cesarstvo branil pred germanskimi plemeni niz utrd z jarki in stražnimi stolpi.

Kadar je bilo treba izvesti kak vojni pohod, so se legije združevale v armado. Na kazenske pohode proti Numadijcem v severni Afriki ali Germanom onstran Rena je cesar navadno poslal po dve, tri legije. Vojaki so s hitrimi pohodi po dobrih rimskih cestah prišli na zbirno mesto, od tam pa so se odpravili na vojni pohod. Kadar so se premikali po sovražni deželi, so pošiljali najprej izvidnike, čez noč pa so se zavarovali, tako da so si postavljali utrjene tabore.

Bojevali so se v natančno določeni razporeditvi: konjenica na krilih, pehota v sredini. Vojaki so se razpostavili za svojimi prapori in jih med bojem branili do zadnjega diha. Za obrambo so se postavili v tri vrste in se varovali s ščiti. Napadali so v strnjeni vrsti; potem ko so suličarji zmetali svoja kopja, so udarili po nasprotniku z meči. Če je imel vojskovodja srečo, da je zmagal, si je prislužil zmagoslavni spreved: tako je po bogato okrašenih rimskih ulicah od Marsovega polja do Kapitola Julij Cezar slavil zmago nad Vercingetorixom. Sprevedu, ki so ga udeleževali vsi mestni senatorji in uradniki, so dajali takt godbeniki. Vojskovodja, ovenčan z lovorovimi venci, se je vozil, stoje v svojem vozu. Pred njim so v sprevedu vodili zajete sovražnikove poveljnike.

Od Avgusta naprej je imel pravico do zmagoslavnega obreda samo cesar.

Triumfalni mimohod zmagovitega poveljnika v Rimu.

»Vrzite ,krokarja!« vpije kapitan rimske galeje, ki se hoče pripeti k sovražni ladji. Gre za posebno brv, dolgo 8 metrov, ki ima na prostem koncu dolgo konico, imenovano »krokar«. Z njo je rimska ladja zakavljala sovražno in rimski vojaki so se čez mostiček zagnali v napad.

Centurioni in legionarji, zbrani okrog svojih praporov, so se pod vodstvom svojih poveljnikov zagnali v napad, varovaje se s svojimi velikimi ščiti. Najprej so strelci zagnali svoja kopja, potem pa se je začel

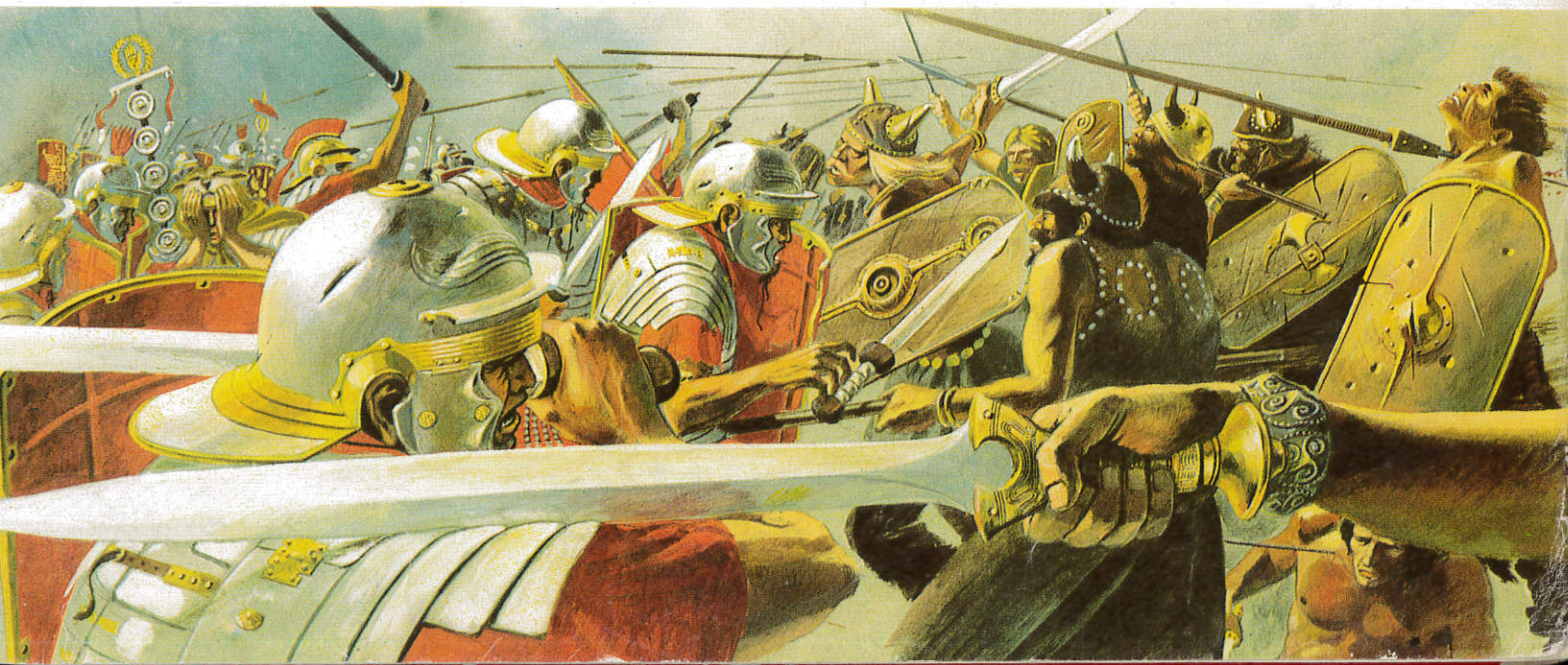

Legija je vdrla v barbarsko vas. Vojaki zažigajo hiše, pobijajo krepke moške. Ženske in otroke bodo odpeljali v suženjstvo. Naropano blago bodo zložili na kup in si potem razdelili plen.

Rimljani niso nežni s premaganci. Uglednejši ujetniki morajo zvezani in z vrvo za vratom pešati vse do Rima. Tam jih ženejo v zmagoslavnem sprevodu vrhovnega poveljnika. Ujetniki na sliki so Germani, ki so jih rimske legije zajele ob Renu.

boj moža na moža. Rimski vojaki so imeli krajše meče kakor Kelti in Germani. Vendar pa so šlemi in oklepi dobro varovali moža, tudi kadar so se med bojem oddaljili od svoje enote.

Ovni, katapulti, oblegovalni stolpi...

Rimljani so uvedli strokovno vojskovanje: vojskovanje tehnikov, gradbenikov in inženirjev. Njihova mesta so bila zavarovana z visokimi obzidji. Kakor hitro so zavzeli kakšno deželo, so začeli graditi ceste. Čez reke so postavljali kamnite mostove. Tako so lahko enote hitro prišle na pomoč z enega konca cesarstva na drugega. Rimski vojskovođe so razvili umetnost obleganja, pri tem pa so si pomagali z znanjem, ki so ga nakopičili Grki. Cezar je v Galiji oblegal Vercingetorixova utrjena mesta (**oppida**), tako da jih je obdal z okopi, jarki, v katerih so stali zapičeni koli, oporišči in nadomestnimi četami. Oblegano mesto je bilo tako odrezano od sveta. Če so se njegovi branilci hoteli prebiti iz njega, so morali tudi sami oblegati rimske utrdbe!

Rimljani so dobro vedeli, kako se zavzemajo mesta. Njihovi metalni stroji (katapulti) so prožili kamenje proti obzidju, veliki samostrelji so izstreljevali goreče bakle proti lesenim vratom in puščice proti branilcem. Z udarnimi stroji, n.pr. ovni, so prebijali obrambo, zavarovani pred sovražnimi puščicami. Njihova najuspešnejša naprava pa je bil visok lesen stolp na kolesih, ki so ga počasi potiskali proti sovražnemu obzidju: potem se je odprl nekakšen dvizni most in napadalci so po njem prišli naravnost na vrh obrambnega zidovja. Stene in streho so pred gorečimi puščicami zavarovali s kožami odrtih živali.

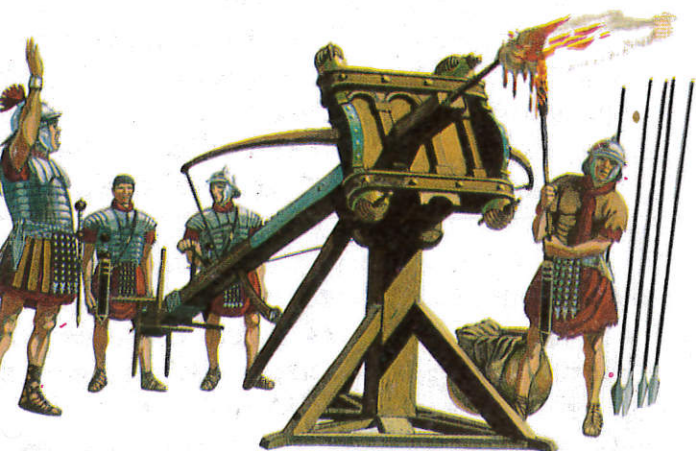
Dosežki rimske tehnike so oblegancem branili izhod, niso pa zmeraj zadoščali za vdor čez sovražno obzidje, še posebej, kadar je bilo trdno in močno sezidano. Zato so obleganja trajala včasih zelo dolgo. Če so napadalci hoteli osvojiti mesto, so morali čakati toliko časa, dokler oblegancev lakota ni prisilila k obupanemu izpadu.

Rimski oblegovalni stolp naskakuje galski *oppidum* (utrjeno mesto).

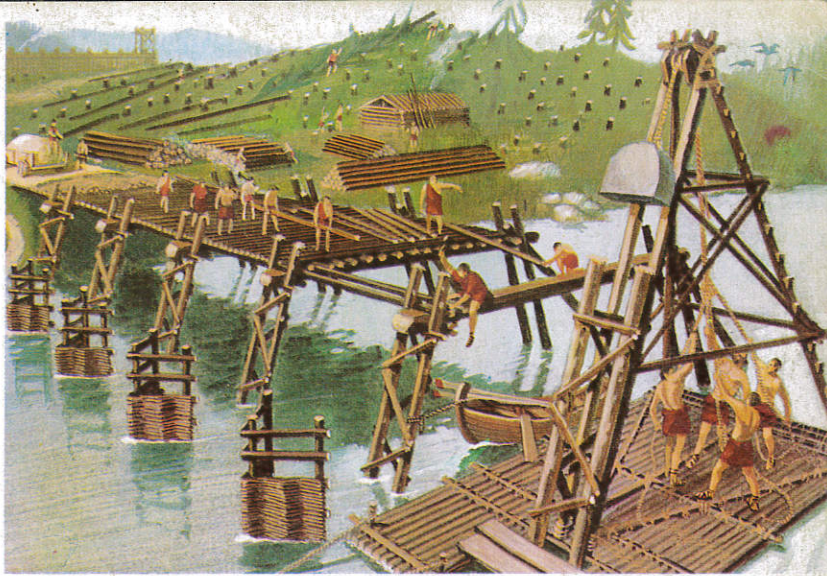
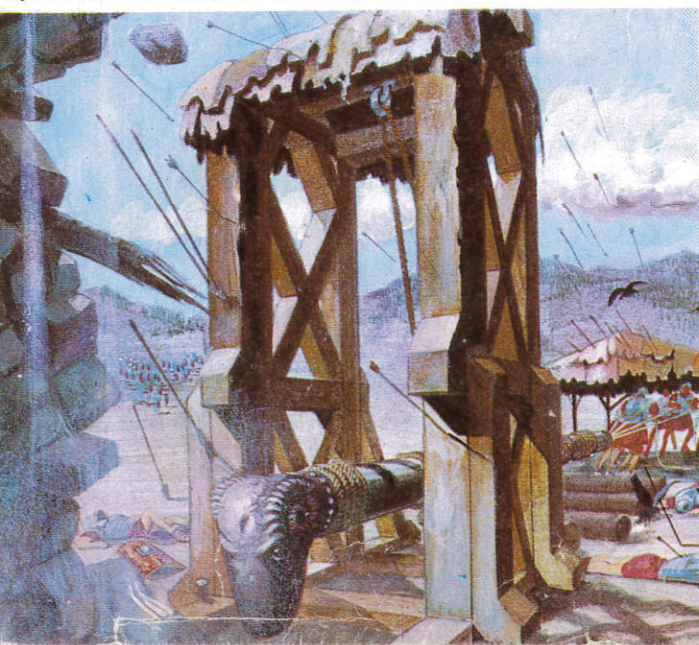

Vojaki tehnične čete so prebili sovražno obzidje. Legija se je strnila v celvo: vojaki so stopili drug ob drugega, tisti v sredini so vzdignili ščiti nad glavo, tisti ob straneh pa so jih postavili pokonci. Napadalna četa je neranjiva: pravi železen zid.

«Skorpion» je vojaški metalni stroj, nekakšen samostrel, za zažiganje lesenih obzidij ali slamnatih streh. Konice puštic, ki so jih izstreljevali s tem velikim lokom, so ovili s krpami, namočenimi v smolo, in jih razžgali. Samostrel so napenjali z vitlom.

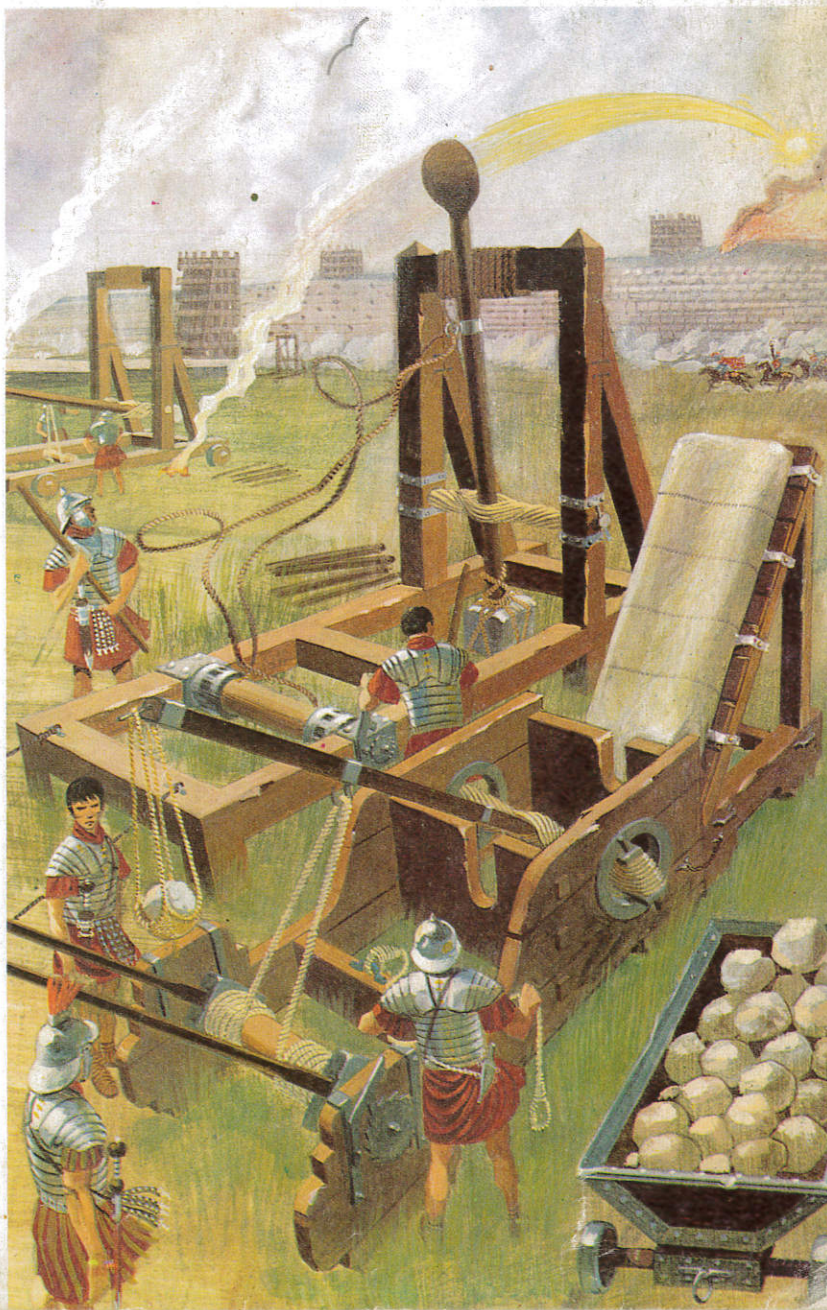

Ob-rok! Oven iz debele hrastovine, obešen na močno ogrodje, razbija lesena vrata. Vojaki ga z vrvmi potegnejo nazaj in spustijo. Ko oven udari ob oviro, sam zaniha nazaj v napadalni položaj. Legionarje napeljuje nadstrešek iz napetih kož.

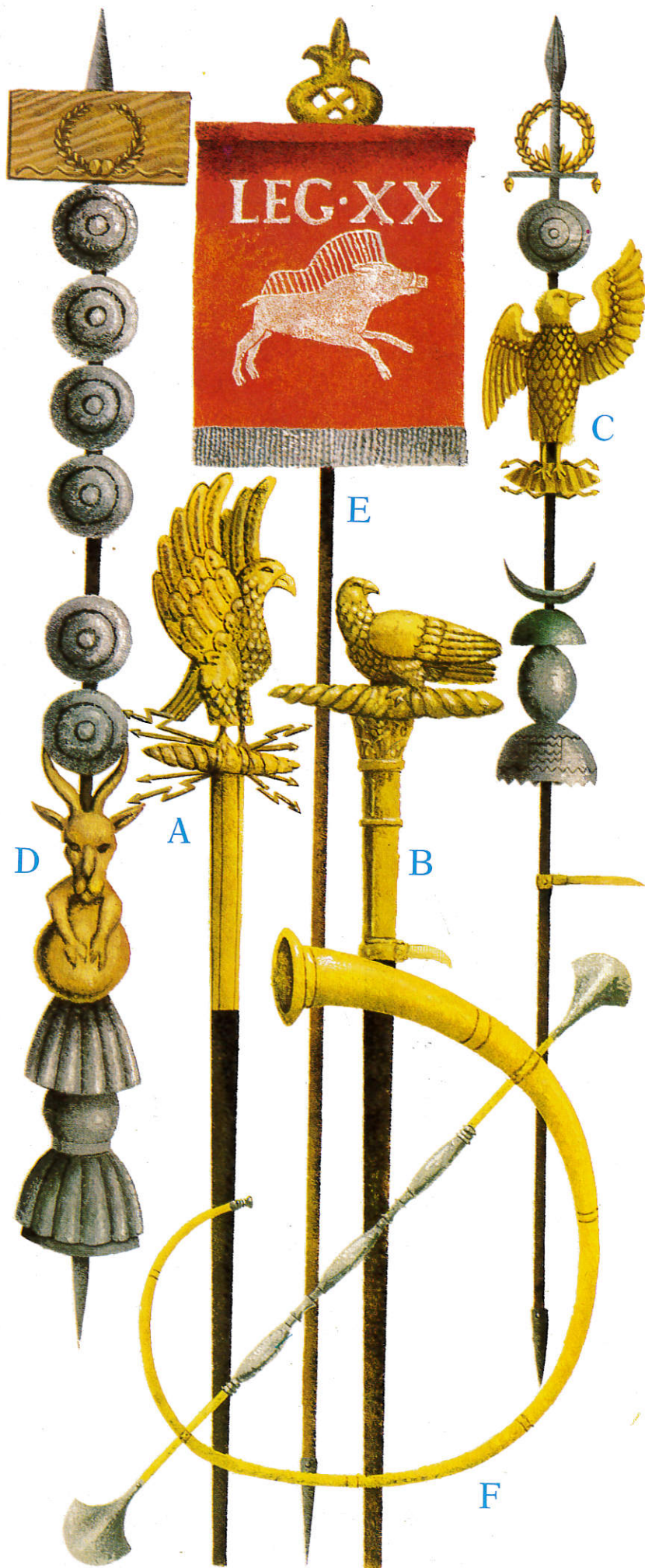

Ren je tukaj širok 400 metrov. Rimski vojaki ga morajo vseeno prečkati! Zabili so torej v rečno strugo množico kolov in postavili 50 stebrov, povezanih z oporniki. V nekaj dneh je legija lahko prešla reko po 4 metre širokem lesenem mostu.

Rimljani so izdelovali svoje bojne stroje na kraju samem. Katapult je velikanska žlica, ki jo sproži zelo težka nasprotna utež. S katapultom so lahko metali osemdesetkilogramske izstrelke 500 do 1000 metrov daleč. Ročico metalnega stroja so napenjali z vitlom.

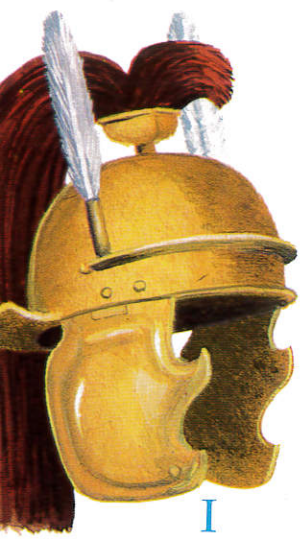
Znamenja enot in orožje

Šlem rimskega legionarja se je s časom le malo spreminjal. Bil je nekakšna okrogla kovinska čepica, nad očmi se je končeval z ozkim ravnim robom, ki se je na tilniku razširil v precej velik ščitnik za tilnik. Imel je tudi naušnike. Na vrhu je bil okrašen s pisano perjanico.

Od leve proti desni: 1 – šlem Tiberijevih legionarjev (1. stoletje pr.n.š.); 2 – šlem legionarja iz 20. legije v Neronovih časih; 3 – šlem z začetka 2. stoletja n.š.; 4 – legionarski šlem iz prve polovice 1. stoletja pr.n.š.

Kopja so merila od 2 do 2,10 metra, kopjišče je bilo debelo 7 cm in dolgo 1,40 metra. Kopje na levi (5) izvira iz druge polovice 1. stoletja n.š., kopje v sredini (6) je iz konca 1

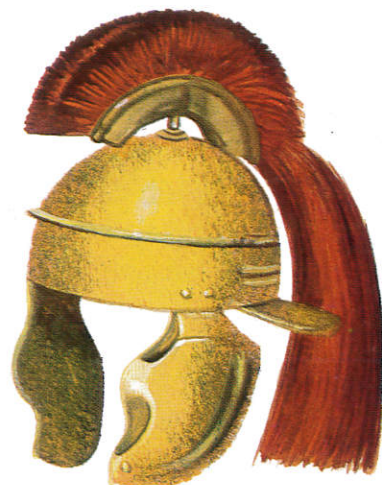
I

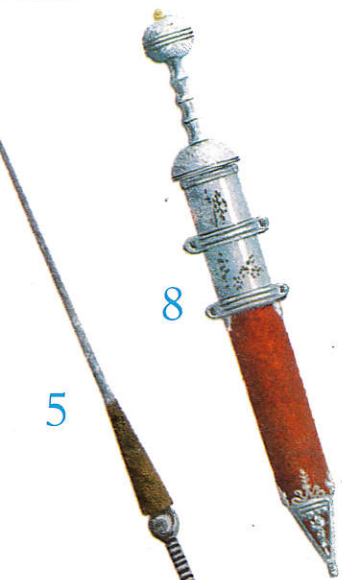
2

3

4

5

8

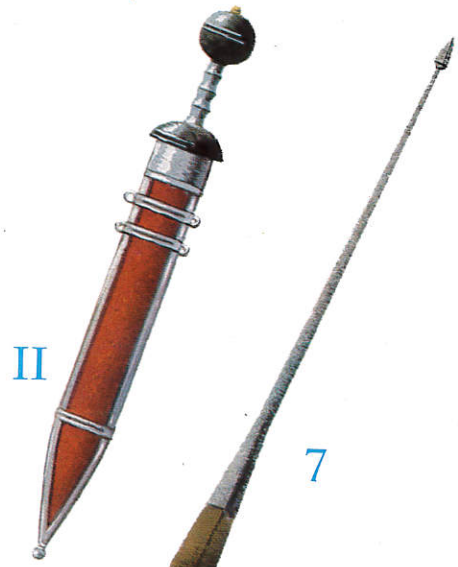

9

6

10

II

7

12

I3

I4

I6

I5

Oljke, pšenica in trta

»Mar hodiš po rokah?« se je rimski bogataš ponorčeval iz kmeta, ki mu je kazal svoje žuljave dlani. V cesarskih časih niso rimski meščani, pa naj so bili bogati ali revni, pomolili na deželo niti nosu ... pa čeprav so bili njihovi predniki sprva kmetje. Zaničevali so kmečko delo in življenje. Rim je uvažal v bistvu čisto vse, kar je potreboval za prehrano svojih prebivalcev.

Le čemu pridelovati, ko pa je pšenica iz Egipta, dostavljena na rimski trg, cenejša od neapeljske? Le čemu delati, ko pa cesar brezplačno hrani plebs? Na srečo Rimljanov so na širnih poljih v severni Afriki (predvsem v Tuniziji ob Medjerdi) in Galiji (na Narbonskem) pospravljali vsakovrstne obilne žetve.

Velika kmetijska posestva so pripadala bogatim družinam in obdelovali so jih posebej izučeni sužnji. Poleg poljedelcev, vinogradnikov in pastirjev je skrbel za posest še vsa potrebna služinčad. Sčasoma, recimo, po koncu velikih osvajalnih vojn, je postajalo vse težje dobiti nove sužnje, in tako so morali velepo-

sestniki svoja zemljišča razdeliti in jih oddati v obdelovanje svobodnim kmetom ali osvobojenim sužnjem. Odtlej so zemljo oddajali v najem za odškodnino v naravi ali denarju.

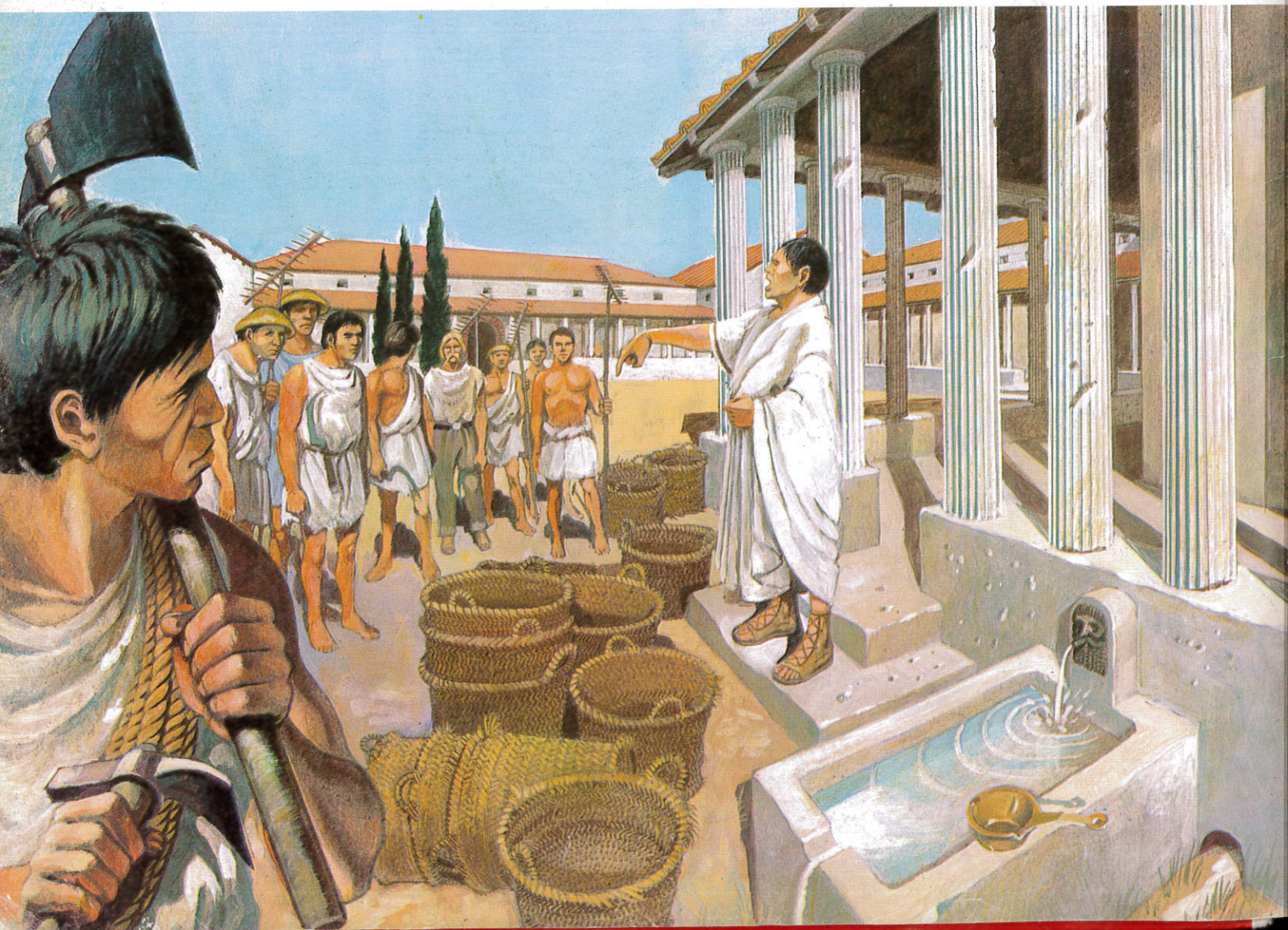
Najnaprednejše je bilo kmetovanje na veleposestvih; uporabljali so že gnojila, kot je soliter. Gospodar je zaupal vodstvo vseh del oskrbniku, ki se je imenoval *procurator*.

Največ dohodka sta prinašali reja drobnice (koza in ovac) v bližini mest in konjereja.

Poljska dela so zahtevala veliko delovnih rok, dajala pa malo dobička: za obdelovanje 100 hektarjev je bilo potrebnih povprečno 47 delavcev. Samo res premožni gospodarji so si lahko privoščili toliko služinčadi. Res pa je, da je na nekaterih posestvih delalo včasih tudi tri do štiri tisoč sužnjev!

18 vse težje dobiti nove sužnje, in tako so morali velepo-

Oskrbnik na veleposestvu razporeja sužnje na delo.

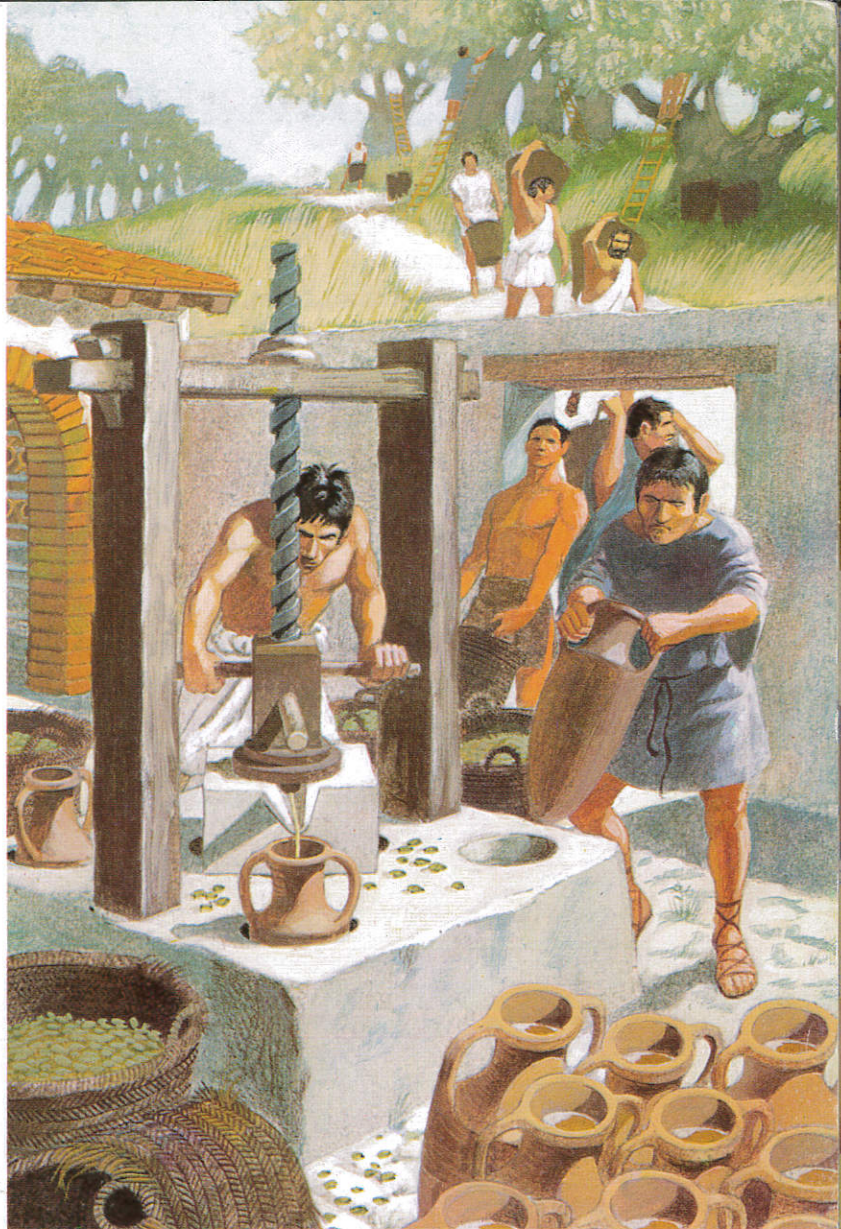

Italija je bila skupaj s severno Afriko, Sicilijo in Egiptom rimska »žitica«. Trevirci, Germani, ki so živeli ob Mozeli, so izumili prvi žetveni stroj. Železni zobje so trgali pšenično, rženo ali ovseno klasje, tako da padalo v leseno škatlo.

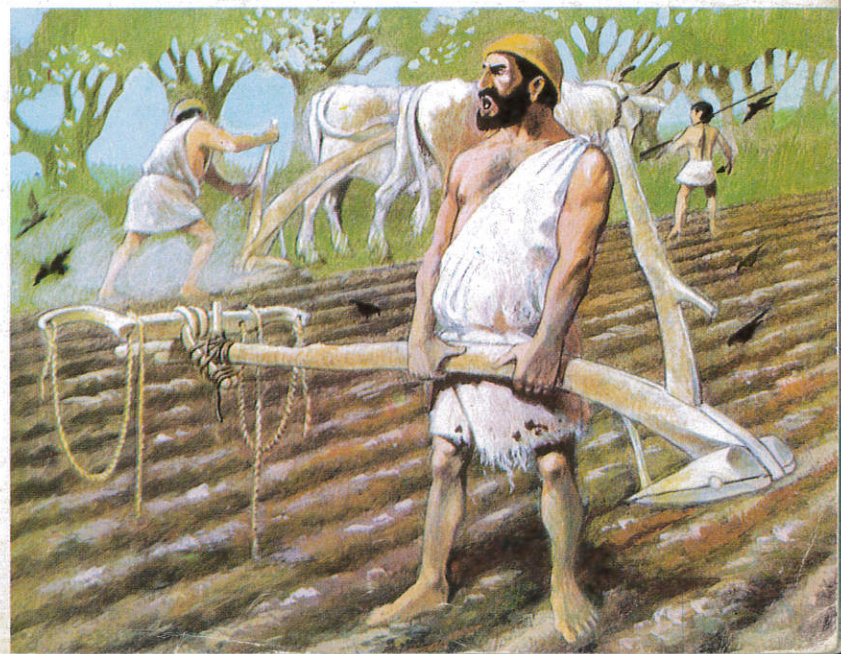
Rimljani so pili skoraj samo ovčje in kozje mleko. Zato da je imela mlečarica več mleka, so na poljih gojili grm negnoj. Krave so redili samo po vlažnih krajih v Galiji in severni Španiji.

Možje so prešali z bosimi nogami. Možje so plesali po drozgi ob grozdnih piščali. Najbolj cenjena so bila vina iz Grčije, s Cipra, iz Sirije ali Falerna v južni Italiji. Falernec se je držal tudi dvajset let. V Galiji so imeli v času Julija Cezarja vinograde samo v Bordeauxu. Egipt je dobil priljubljenost po odličnih sortnih vinih.

Rimljani niso uživali masla. Znali so ga sicer umetati, vendar ga niso jedli. Kuhali so z oljnim oljem, zato so ga šle v promet velikanske količine. V tej torikli, stiskalnici za olje, stiskajo olje iz oliv. Oljke so rodile samo vsako drugo leto.

Rimljani so orali z lesenim plugom. Sestavljali so ga trije kosi: oje in gredelj, ki drži lemež. Oje je bilo izdelano iz mehkega lesa lovori-kovca, gredelj pa iz črnega hrasta; za lemež, rezilo, so uporabljali hrastovino, včasih, za globoko oranje, pa tudi bron ali železo.

Od rudnikov k velikim delavnicam

Rimski rudniki so bili kaznilnice; sprva so vanje pošiljali sužnje, pozneje pa obsojence, zlasti kristjane. Delali so v peklenjskih razmerah. Po vlažnih rovih ali pod žgočim soncem v kamnolomih je umiralo na stotine ljudi.

Po redke rude so hodili zelo daleč. Rimljani so opremljali odprave in jih pošiljali po kositer v Veliko Britanijo že dosti prej, kot so otočje zasedli. Gotovo je Cezar tam izkrcal svoje legije, zato da bi imel oblast nad rudniki. Za posest rudišč so se tudi vojskovali. Galija, bogata z železom, je bila nenehna žrtev pohlepa, dokler je Rimljani slednjič niso zasedli. Cesar Trajan se je vojskoval z Dačani (prebivalci na ozemlju današnje Romunije), da bi se polastil njihovih zlatih rudnikov. Premoč Španije, ki so jo Rimljani osvojili že zelo zgodaj, je temeljila na bogastvu njenih rudnih ležišč: tukaj so pridobivali svinec, baker, kositer in živo srebro.

Rudniki so bili zvečine pod zemljo. Vanje so se spuščali po jaških, ki pa so segali dosti manj globoko od današnjih, bili pa so tudi slabo osvetljeni in zra-

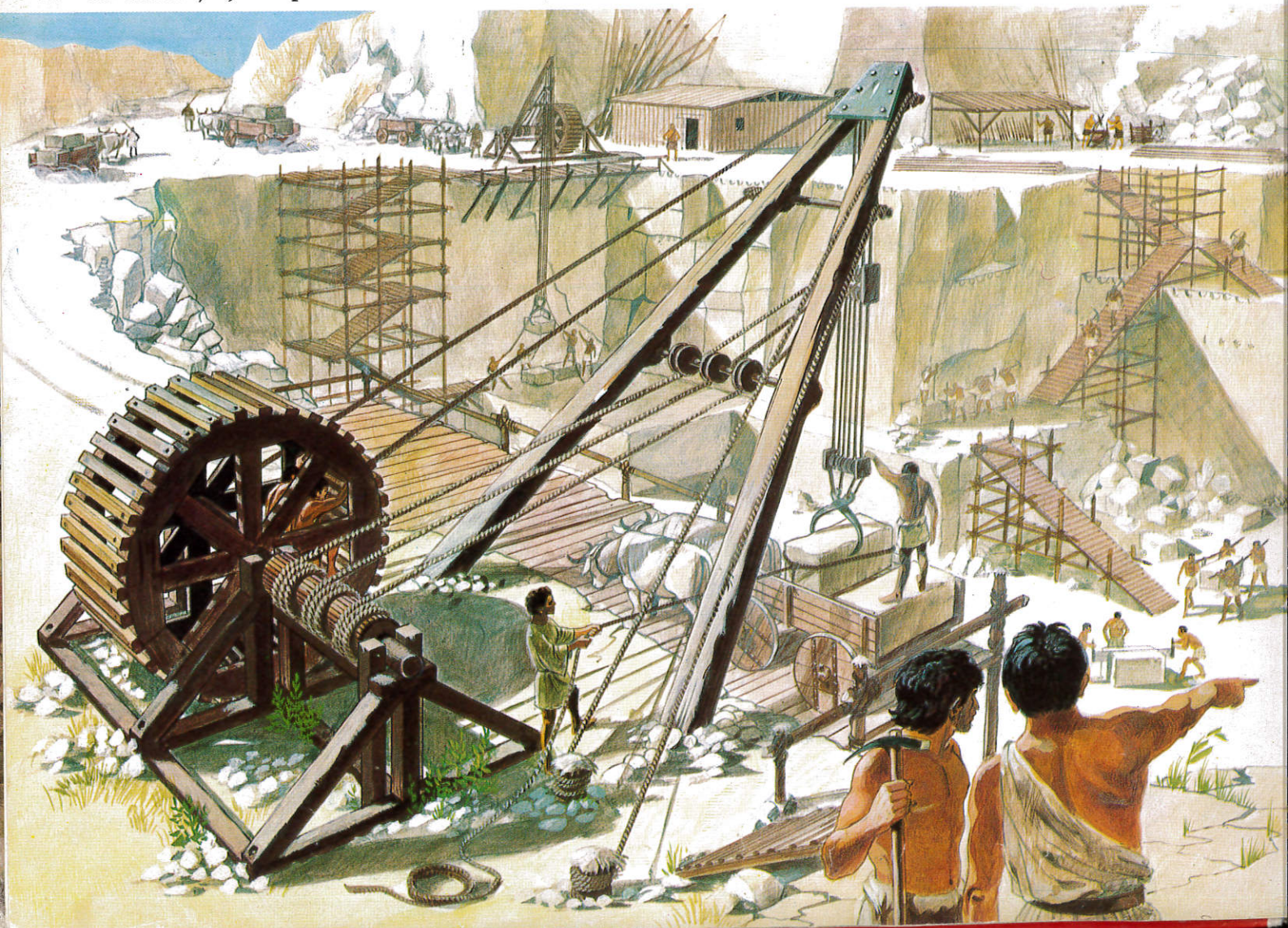
čeni. Rove, v katerih so delali kaznjenci, so le poredkoma utrjevali s podporniki, sploh pa so bili tesni in komaj meter visoki! Rudarji so morali kopati čepe ali leže.

Imeli so le preprosto orodje: kladiva za razbijanje skal, krampe, lopate, zagozde. Rudo so prenašali na hrbtih, v koših. Včasih so jo spravljali na površje z vodnimi curki, na primer v zlatokopih. Košare z rudo so vlekli na dan s škripci in vitli.

Delo v površinskih kamnolomih ni bilo nič manj trdo. Stene so stopničasto izsekavali. Kamnite bloke so obdelali na mestu, šele potem so jih odpeljali. Mogočna dvigala, pravzaprav bi lahko rekli kar žerjavi, so jih nalagala na ladje ali vozove, ki so jih razvažali na gradbišča. Pravzaprav je bil prevoz veliko dražji od lomljenja kamna.

20 od današnjih, bili pa so tudi slabo osvetljeni in zra-

Površinski kamnolom.

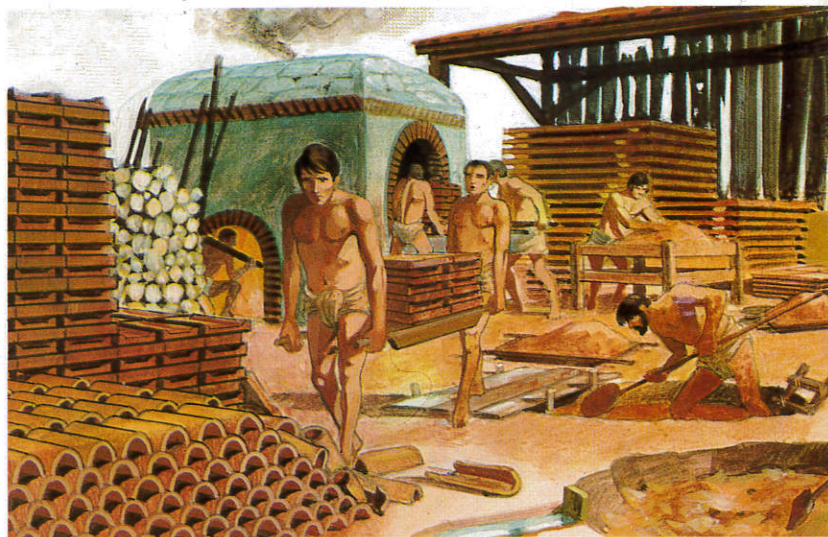

Ti ljudje, spačeni od napora, delajo v svinčnem rudniku v Španiji. Rov, ki je – prava redkost – podprt z lesenimi tramovi, osvetljujejo oljenke. Sužnje, ki vdihavajo strupene pline svinčevega oksida, desetkajo smrtno nesreče in bolezni.

Potem ko so ovce ostrigli, so surovo volno prekuhali v vodi in svinjski masti. Nato so jo raztrgali, ročno očistili in razčesali z gradašami, česalom z zakrivljenimi zobmi. Blago so tkali v cesarskih rokodelskih delavnicah, manufakturah.

V Ostii in drugod je prenašalo velike dobičke solinarstvo. Soline so bile sicer last države, vendar so jih izkoriščale zasebne družbe. V rimskih časih so porabili več kot danes, zlasti za soljenje in konzerviranje mesa in rib.

Rimljani so uporabljali dve vrsti strešnikov: ravne in polokrogle. Slednje, korke ali kope, še danes vidimo na Primorskem. Eden od delavcev na sliki čisti glino v jami, drugi jo oblikuje v kalupih, dva zlagata opeko v peč, dva pa še surove strešnike nosita na kup, kjer se sušijo na zraku.

V kamnolomih, kjer so pridobivali marmor ali apnenec, so velikanske skalne bloke, ki so jih potrebovali za zidavo svetišč in spomenikov, lomili tako, da so v prej izdobljene luknje zabijali lesene kline in jih zalivali z vodo. Lesene zagozde so se napele in razgnale steno.

Akvedukti, utrdbe in svetišča

Rimljani so bili prvi zidarji v zahodnem svetu. Postavili so neverjetno trdne spomenike, nekateri med njimi so se ohranili do danes. Rimljani namreč niso bili samo zidarji, marveč tudi stavbeniki, zemljemerci in inženirji.

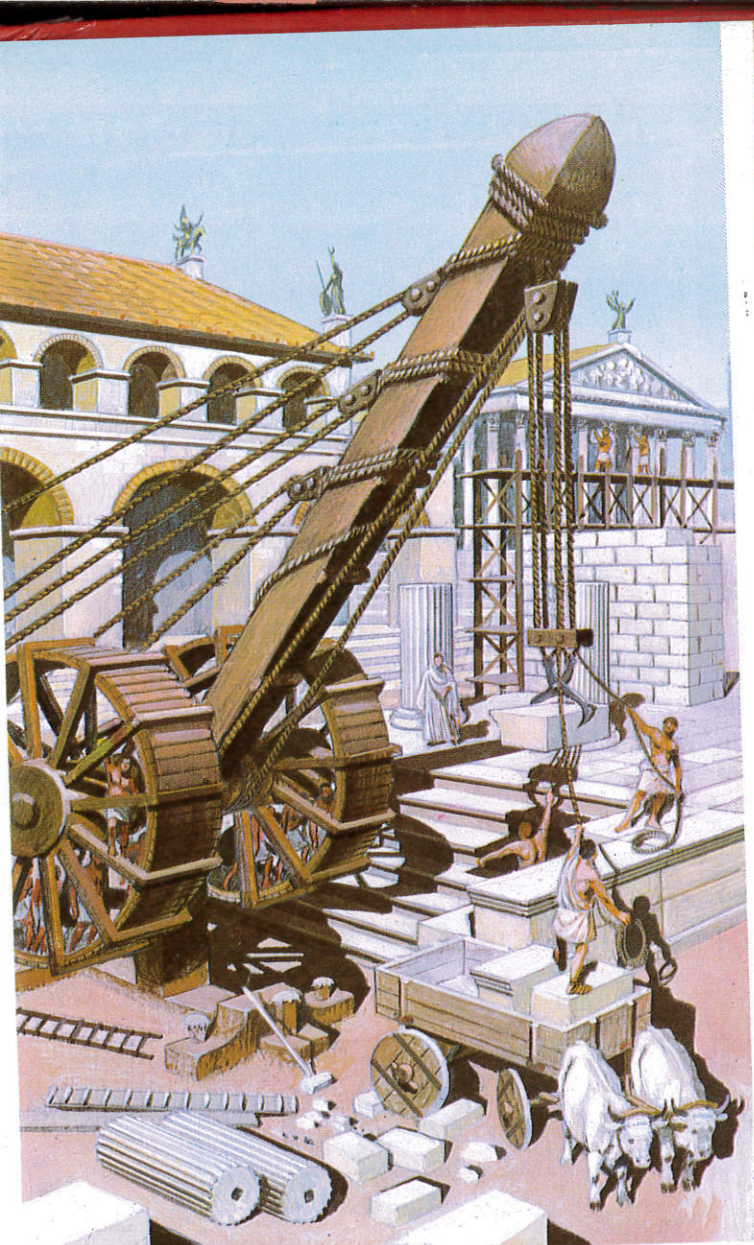
Rimljani so poznali nenavadno vezivo, s katerim so, tako da so si pomagali s tehniko »polnil«, izdelovali nekakšen beton; resda je bil zelo drugačen od našega, vendar pa nič manj trden. Pri postavljanju zidu so temelje opažili z deskami; po dnu so razvlekli plast malte, nanjo pa nasuli plast kamenja in ga z batom naphali. Potem so gradili zid, tako da so na plast malte naložili vrsto kamnitih blokov pa spet plast malte in tako naprej. Na koncu so zid ometali s plastjo rdečkaste vezivne mase in ga okrasili s freskami, naslikanimi na omet, nizkimi reliefi ali razkošnimi marmornimi oblogami.

Za zidavo spomenikov so pogosto uporabljali opeko, pa tudi gradivo, ki je bilo ravno pri roki: lehnjak z rimskih gričev, tiburski travertin (trda rumenkasta kamnina, s katero so pozidali Kolo-sej), apnenec v Afriki itd. Imeli so številne žerjave, s katerimi so nameščali bloke in gradili zidove iz med seboj povezanih klesanih kamnov. Hiše v Rimu so bile sezidane v glavnem iz lesa in opek, povezanih z malto: stavbe so bile podobne bivališčem v času Ludvika XIII. ali angleškim in normandijskim kmečkim hišam.

Klesani kamen so uporabljali za velike javne zgradbe, na primer za devetnajsterico akveduktov, ki so oskrbovali Rim s pitno vodo. Te vodovode so Rimljani postavili ob vseh velikih mestih. Akvedukt, imenovan Gardski most, v Galiji je znamenitost še danes: tri nadstropja arkad se vzdigujejo 48 metrov v zrak, najvišje je dolgo 273 metrov. Vodo iz akveduktov so razdeljevali po mestih s sistemom sifonov, za cevovode pa so uporabljali svinčene cevi z velikim presekom: tako so našli v Lyonu cevi s premerom 20 cm. Ves cevovod je meril 26 kilometrov in tehtal 2000 ton.

Zidava akvedukta (zgoraj: shema vodovoda po sifonu in predorih).

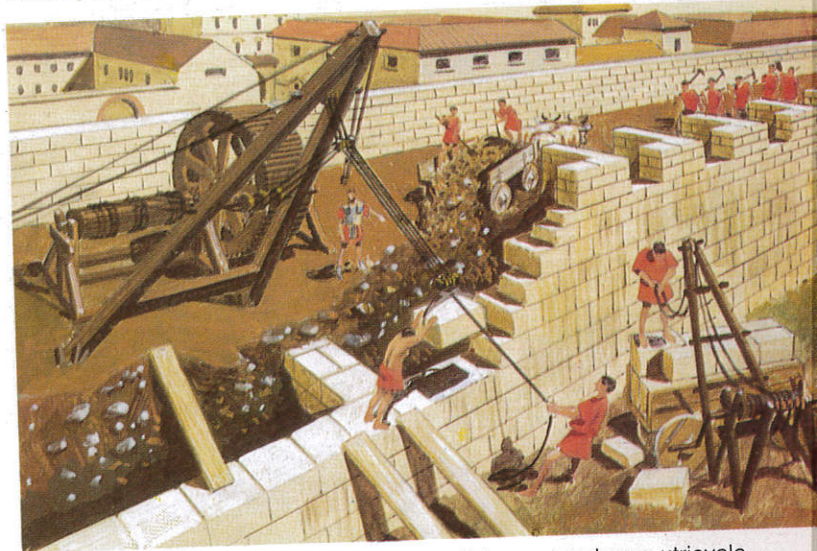

Mogočni »žerjav« z vso natančnostjo raztovarja kamnite bloke in kose stebrov za zidavo svetišča. Ročico vzdigovalnega stroja držijo ladijske vrvi. Bremena prenaša s sistemom vitel in škripčevja, tako da lahko preklada zelo težke tovore.

Ker so Rimljani toliko gradili, so izkoriščali vse razpoložljive kamnolome. Kamen so potrebovali za ceste, akvedukte, javna poslopja v mestih. Za zidavo svetišč so včasih dovažali marmor iz zelo oddaljenih ležišč.

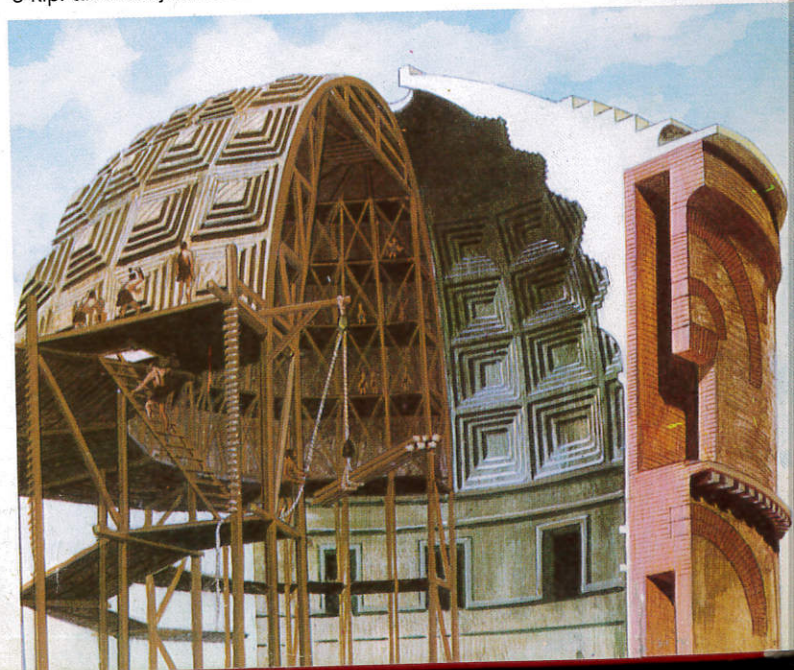

Delavci prekrivajo streho na rimski hiši. Od takrat se postopek ni spremenil. Najprej položijo v vrstah ravne strešnike, potem pa stike prekrivajo s korci. Danes sta ravni in koritasti rimski strešnik pogosto združena v en kos.

Legionarji so bili izurjeni stavbeniki in garnizije so nenehoma utrjevale mestna obzidja. Vojaki na sliki postavljajo zid iz klesanega kamna. Bloke povezujejo drugega z drugim z železnimi sponami, zalitimi s svincem.

Rimljani so obvladali zidavo velikih razsežnosti. Za okrasitev notranjosti so sestavljali veliksanske lesene kalupe. Strope kupol so prekrivali z oblogo iz mavca ali štuka (sadrene malte). Na koncu so jih olupšali še s kipi ali slikarjami v živahnih barvah.

Na tisoče rokodelskih delavnic

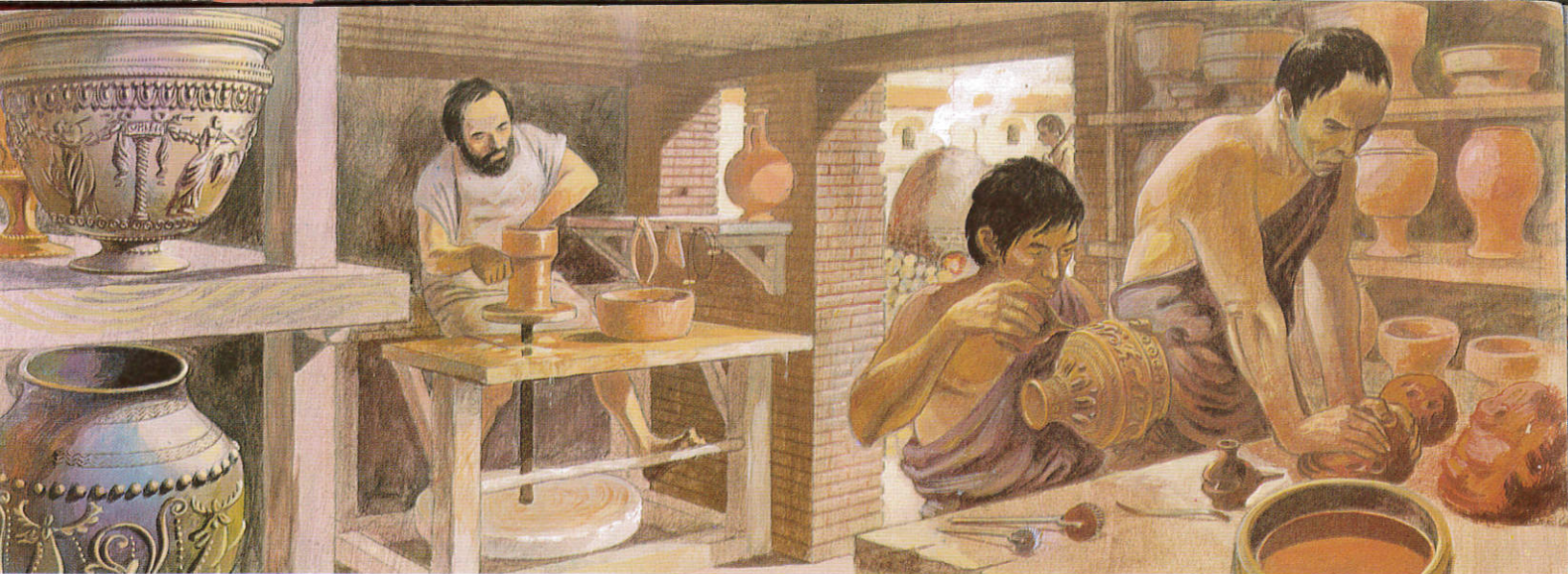
Galski kovači se niso imeli kaj učiti od Rimljanov: že vrsto rodov so uporabljali lesno oglje, da so z njim talili železovo rudo v preprostih pečeh; ogenj v njih so razpihovali z mehovi. Železo je bilo v rabi po vsej Galiji. Obdelovali so ga že štiri ali pet stoletij prej, preden je Cezar s svojimi legijami vdrl na galska tla.

Z železom so obijali sode, iz njega so kovali meče, konj resda še niso znali podkovati, izdelovali pa so že pluge z dvema kolesoma in železnim lemežem. Starodavno ralo, ki so ga Rimljani podedovali od Grkov, s svojim lesenim oralnikom ni moglo rezati težke, vendar žitrodne zemlje v severni Galiji.

Tudi zemlja sama po sebi je služila rokodelcem za surovino: italški in galski lončarji niso bili nič manj spretnih rok kot kovači. Graufesenque v Centralnem masivu in Lezoux v Allieru sta se postavljala z najmanj sto lončarskimi delavnicami. Lončarji iz Centralnega masiva so potem ustanavljali delavnice v Porenju in Belgiji. Lončenina je služila tako za prevažanje vina in žita (amfore) kakor za sprotno rabo. Izdelovali so tudi oljenke iz terakote (močno žgane gline), vaze, fino okrašene kipce. Rimljani so vse te predmete uporabljali v vsakdanjem življenju, nabavljali pa so si jih na stojnicah. V velikih mestih je cvetela sto in ena obrt: drug ob drugem so delali branjevci, prodajalci vina ali piva, svile in drugih tkanin, barvarji in mojstri vezenja, obdelovalci slonovine, zlatarji...

Vse blago so po rimskih uličicah prenašali na hrbtu. Množica krošnjarjev, nosačev in razkladalcev je ustvarjala nepopisno zmedo. Kočijaži niso mogli spraviti naprej svojih težkih voz in mulvodci so se morali krepko potruditi, da so se s svojimi karavanami preinili skozi gnečo. Bregovi Tibere, zapolnjeni s skladišči, so bili kraljestvo pristaniških delavcev. Rimljani, ki so se hoteli sprehoditi skozi mesto, potem ko se je znočilo, so jemali s seboj za spremstvo služinčad, sicer niso bili varni pred tatovi.

Galski kovač. Meh je narejen iz kozje kože.

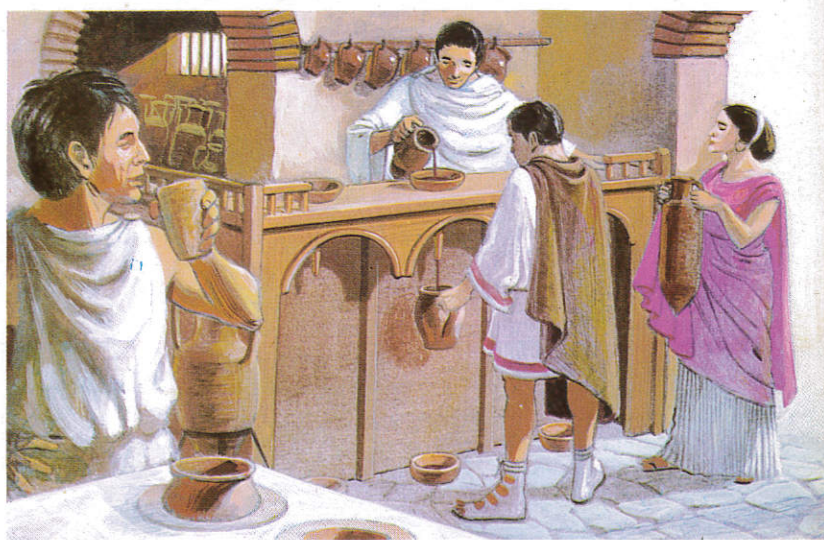

Lončarji v galskih lončarskih delavnicah so najprej z rokami premesili navlaženo surovo zeleno glino, ki so jo dobili iz ilovišča; ilovnate krogle (na sliki na desni) so šle nato skozi roke delavca za lončarskim

kolovratom, ki je dal posodi obliko. Potem je bilo na vrsti žganje v peči. Vaze so krasili večinoma še surove, včasih pa tudi šele po žganju. Ko so vazo poslikali, so jo spet postavili v peč, nato pa položili.

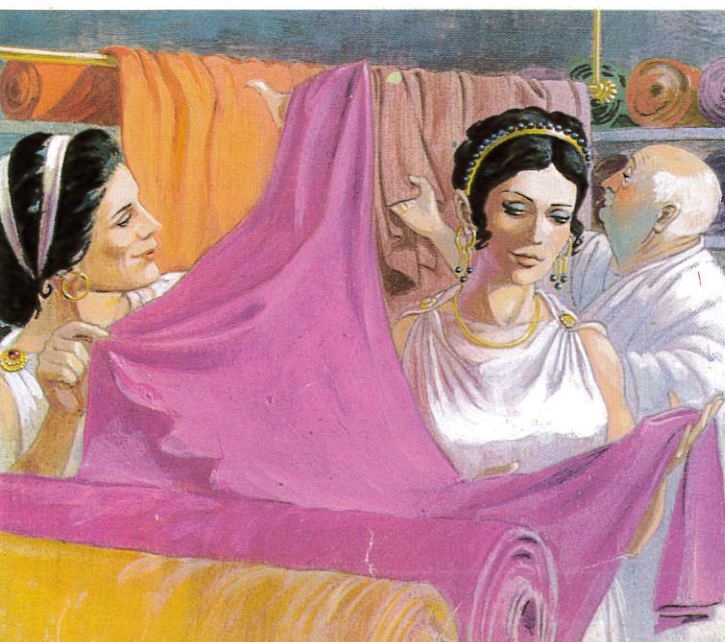
Tale pek, ki si je postavil stojnico pred svojo pečjo, prodaja boljši kruh: zlato zapečene hlebce, katerih skorja je premazana z jajčnim beljakom in posuta z janežem ali kumino. Ta slastni pšenični kruh ni bil za reveže, ti so jedli v glavnem ječmenovega ali prosenega.

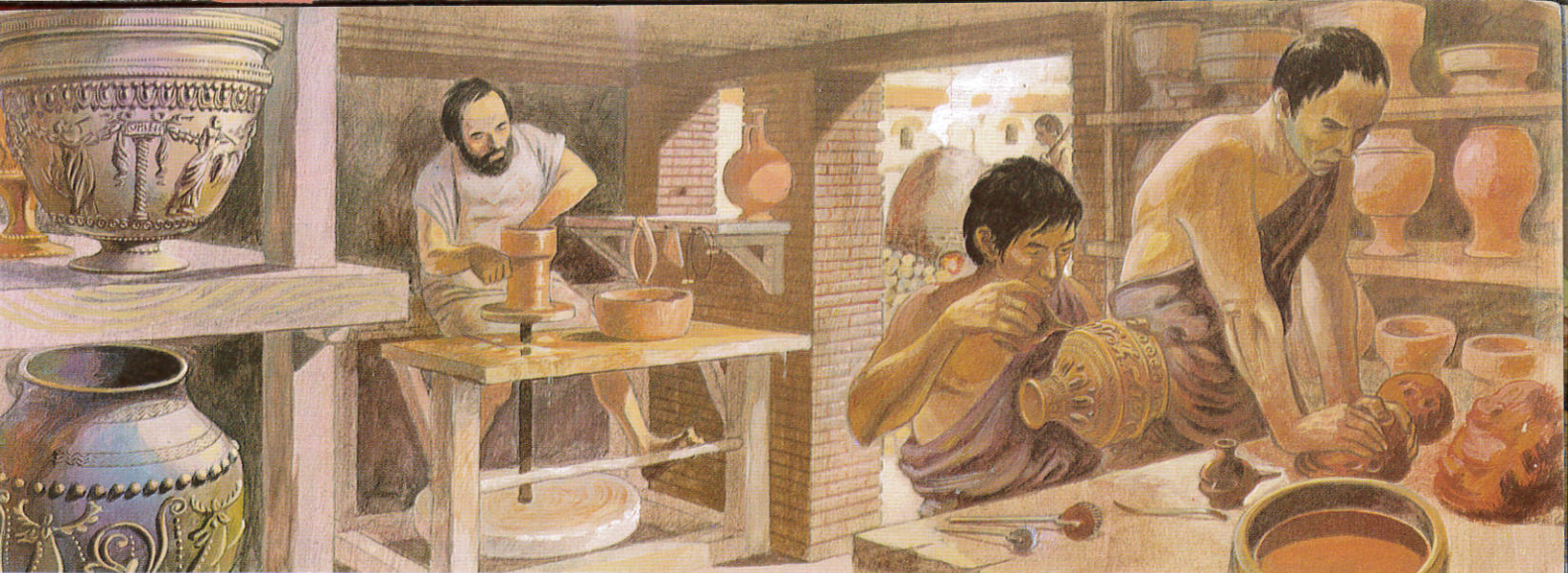

V Rimu, blizu Aventina, se je vzdolž Tibere raztezalo vinsko nabrežje. Tukaj je bilo nenehoma uskladiščenih dva do tri tisoč amfor, uvoženih z vseh koncev Sredozemlja. Prodajalci vina, ki so stanovali tod okrog, so imeli tudi vinotoče (taberne). Ženske tukaj niso smele piti alkohola.

Rimljani so nosili zvečine obleke iz volnenih tkanin, z njimi pa so se oskrbovali pri suknarjih. Volnena blaga so bila bolj ali manj tanka in bolj ali manj živobarvna. Ženske so imele zelo rade lanene tkanine. Bogataši so si za drage denarce že privoščili svilo z Daljnega vzhoda.

Legionar prosi čevljarja, naj mu usnjene podplate okuje z žebli, tako se mu ne bodo prehitro izrabili na hrapavih gramoznih cestah. Rimski čevljarji so že znali izdelovati škornje, nosili so jih konjeniki, največ pa je bilo vsakovrstnih sandal. Vseeno pa je veliko ljudi hodilo kar bosih.

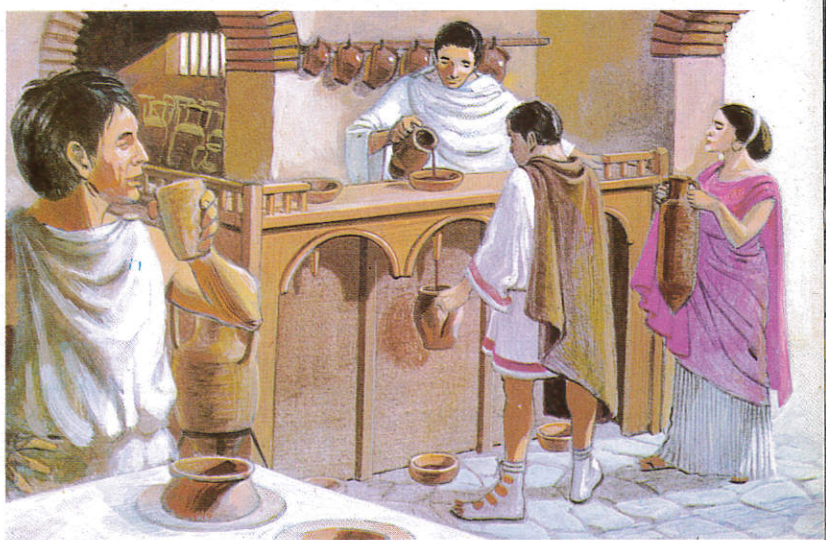
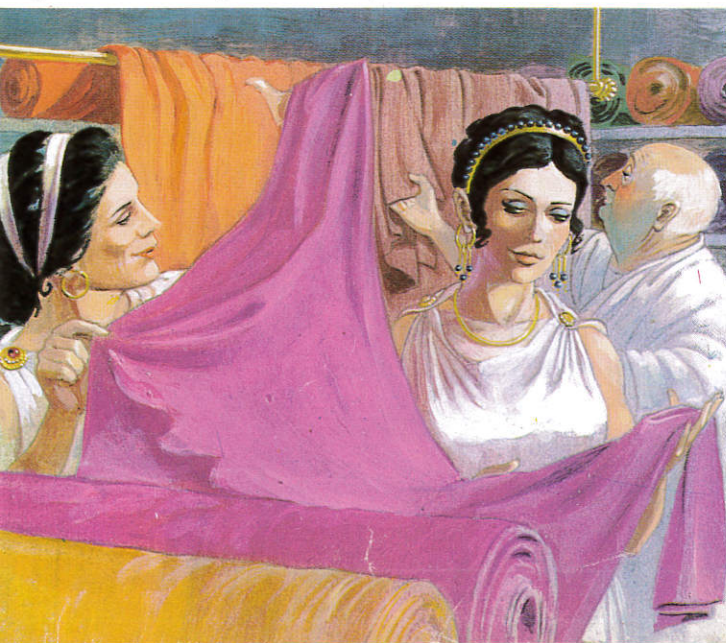
Lončarji v galskih lončarskih delavnicah so najprej z rokami premesili navlaženo surovo zeleno glino, ki so jo dobili iz ilovišča; ilovnate krogle (na sliki na desni) so šle nato skozi roke delavca za lončarskim

kolovratom, ki je dal posodi obliko. Potem je bilo na vrsti žganje v peči. Vaze so krasili večinoma še surove, včasih pa tudi šele po žganju. Ko so vazo poslikali, so jo spet postavili v peč, nato pa položili.

Tale pek, ki si je postavil stojnico pred svojo pečjo, prodaja boljši kruh: zlato zapečene hlebce, katerih skorja je premazana z jajčnim beljakom in posuta z janežem ali kumino. Ta slastni pšenični kruh ni bil za reveže, ti so jedli v glavnem ječmenovega ali prosenega.

Rimljani so nosili zvečine obleke iz volnenih tkanin, z njimi pa so se oskrbovali pri suknarjih. Volnena blaga so bila bolj ali manj tanka in bolj ali manj živobarvna. Ženske so imele zelo rade lanene tkanine. Bogataši so si za drage denarce že privoščili svilo z Daljnega vzhoda.

V Rimu, blizu Aventina, se je vzdolž Tibere raztezalo vinsko nabrežje. Tukaj je bilo nenehoma uskladiščenih dva do tri tisoč amfor, uvoženih z vseh koncev Sredozemlja. Prodajalci vina, ki so stanovali tod okrog, so imeli tudi vinotoče (taberne). Ženske tukaj niso smele piti alkohola.

Legionar prosi čevljarja, naj mu usnjene podplate okuje z žebli, tako se mu ne bodo prehitro izrabili na hrapavih gramoznih cestah. Rimski čevljarji so že znali izdelovati škornje, nosili so jih konjeniki, največ pa je bilo vsakovrstnih sandal. Vseeno pa je veliko ljudi hodilo kar bosih.

Slikarji, kiparji, mozaisti...

Rimljani so bili nori na nizki relief. Tehnike so se naučili pri Grkih in umetniki so znali v kamnu upodobiti vse prizore iz vsakdanjega življenja. Delali so po naročilu, in zlepa jim jih ni zmanjkalo.

Tu je bil najprej cesar, potem pa na tisoče uradnikov. Na stebrih ali slavolokih so hoteli imeti ovekovečene vojaške zmage. Na Titovem slavoloku v Rimu, na primer, si lahko ogledamo prizore iz vojne, v kateri se je cesar bojeval z Judi. Trajanov steber slavi Trajanove zmage proti Dačanom, ljudstvu, ki je živelo na ozemlju današnje Romunije. Umetniki so se trudili, da bi kar se da zvesto posneli resničnost. Upodabljali so legionarje, kako po lestvah plezajo čez obzidje napadenega mesta. Vklesavali so bojne ladje, konjenico med naskokom, uklenjene ujetnike itd.

Po naročilu zasebnikov so izdelovali tudi reliefe s prizori iz vsakdanjega življenja: čevljar iz Auxerra je želel biti upodobljen skupaj s svojim orodjem; mornarji na Tiberi so hoteli imeti vklesano svojo ladjo, s katero so prevažali žito; družinski poglavar si je za svojo grobnico zaželel svoj portret skupaj z ženo. Po cesarstvu je krožilo na tisoče takšnih del.

Slikarji so imeli manj dela kot kiparji. Potem pa je prišlo v modo krašenje sten domov z velikimi freskami, ki so prikazovale mitološke prizore, geometrične motive, tihožitja itd.

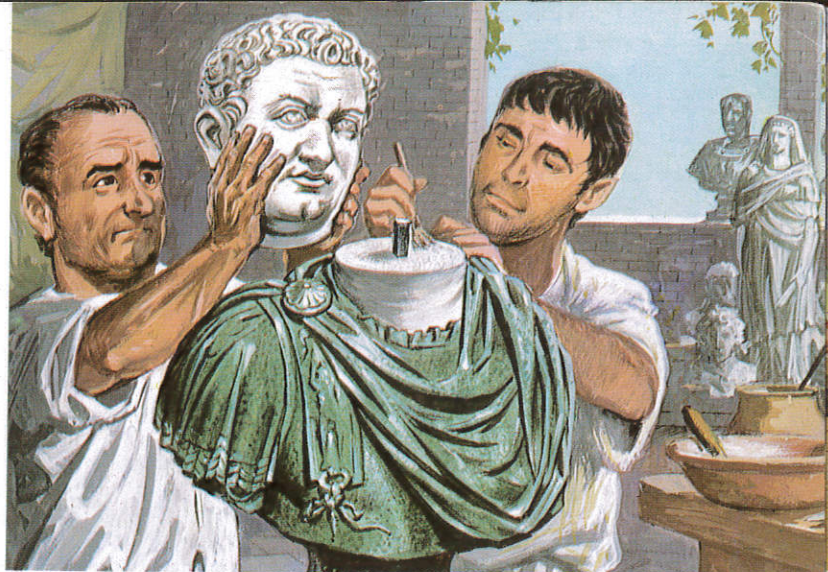
Rimski umetniki so bili izvedenci še za marsikaj drugega. Postali so mojstri v izdelovanju kamej, poldragih kamnov, v katere so vzrezovali najrazličnejše podobe (portrete, mitološke ali vojaške prizore itd.). Bogati Rimljani, zaljubljeni v gostije, so naročali nadvse dragoceno posodje. (V Pompejih so l. 1894 našli na dnu nekega vodnjaka namizno posodje, ki je štelo 102 kosa.) Cenili so tudi fino steklenino in umetniško keramiko. Rimljani so namreč od Grkov podedovali nagnjenje do lepo oblikovanih predmetov za vsakdanjo rabo.

Delavnica klesarja nizkih reliefov.

Slikarjev pomočnik je v možnarju stókel barvila, potrebna za pripravo barv. Rimljani so poznali štiri osnovne barve: belo, rumeno, rdečo in modro. Pomočnik je moral dolgo mešati barve, da je dobil odtenek, ki ga je zahteval slikar.

Rimljani so se odlikovali v umetnostnih obrteh, ki lepšajo vsakdanje življenje. Na sliki se od leve proti desni vrstijo: 1 – kameja, 2 – vrč iz črnega stekla, 5 – kupa iz cizeliranega srebra, 3 – prstan, ki ga je izdeloval neki rimski draguljar, 4 – zlata zapestnica, 6 – bronasta svečnik.

Državljeni so poznali vse rimske vladarje po njihovih doprsnih kipih. Vsi so se namreč dali upodobiti kiparjem. V mesta po provincah so razposlali na stotine teh poprsij, in tako so lahko vsi prebivalci cesarstva vedeli, kakšen je videti njihov vladar. Tudi bogataši, senatorji itd. so kiparjem naročali svoje portrete.

Rimljani so se pri Grkih izučili za izvrstne mozaiste. Umetnik si je mozaik najprej narisal, potem pa to predlogo razdelil na kvadratke. Nanje je drugo za drugo postavljajl marmorne kocke. Kocke je lepil skupaj s posebnim vezivom, zmešanim iz smole, gumija ali bitumna.

Žal teh nekaj primerkov še zdaleč ne more ponazoriti nadvse raznovrstne ustvarjalnosti Rimljanov na tem področju. V oblikovanju teh izdelkov tekmuje umetnost s tehniko in domišljijo, to pa je znamenje visoke in skrajno prefinjene civilizacije.

Življenje v Rimu

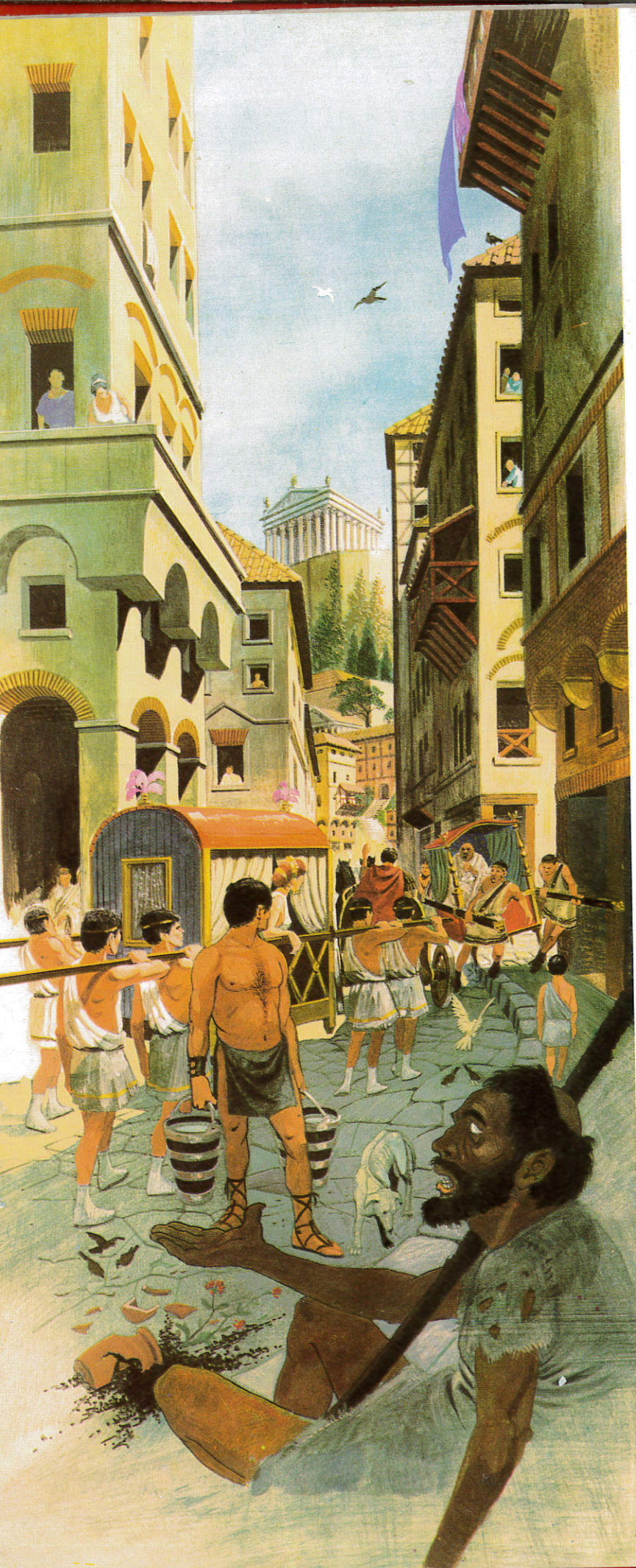
Stavbeniki so morali pošteno pljuniti v roke, da so po sedmih gričih starega Rima nastanili 1 200 000 prebivalcev: ker ni bilo hitrih prevoznih sredstev, so morali zidati v središču. Samo reveži so morali biti zadovoljni z bivališči zunaj obzidja. Plebs se je gnetel po nezdravih hišah v ljudskih četrtih.

Zidati je bilo treba tudi v višino. Medtem ko so bogataši uživali v svojih dvorcih, zasebnih vilah z vrtovi, bazeni, notranjimi dvorišči in stebriščnimi hodniki, je navadno ljudstvo naseljevalo *insulae*, med seboj povezane nadstropne stanovanjske stavbe, podobne našim blokom. Postavljali so jih v štirikotnik okrog notranjega dvorišča. Avgust je njihovo višino omejil na 20 metrov, vendar je bila stanovanjska stiska v Rimu močnejša od zakona: tako so zidali prave nebotičnike, kot je bil *Felicles*, ki je zbujal radovednost tujcev.

45 000 stanovanjskih poslopij, kolikor jih je stalo v Rimu, je bilo vse prej kot udobnih. Stanovalci so se grelji z žerjavnicami. Po vodo so hodili k vodnjaku v pritličju. V hišah, sezidanih včasih po pobočjih gričev, so se dogajale nadvse nenavadne nesreče: nekoč se je vol, ki je pobegnil s trga, zapodil v tretje nadstropje ene od takšnih hiš in nato padel skozi okno v nasprotnem pročelju na ulico tri nadstropja niže. Požari v teh prenaseljenih stavbah so bili uničujoči. Gasilci se niso mogli zadosti hitro prebiti skozi gnečo na ulicah. Poleg tega jim je primanjkovalo vode za gašenje večjih požarov. Pod Antoninom Pobožnim (*Antoninus Pius*, 2. st.) je nekoč v enem dnevu zgorelo 340 hiš. V strahotnem požaru 1. 64 je zgubilo življenje na tisoče Rimljanov.

Če bi bili hoteli raziskati vse ulice in uličice starega Rima, bi bili morali prepešaćiti 85 km. Tlakovane, čiste in vzdrževane so bile samo ceste, ki so prečkale mesto (Sveta ali *via Sacra*, Ostijska ali *via Ostiensis* in Latinska cesta ali *via Latina*). Stranske ulice so bile umazane, blatne, slabo osvetljene; vanje so odmetavali odpadke. Pločniki, kolikor jih je bilo, so bili natlačeni z blagom, postavljenim na ogled, in zasilnimi stojnicami.

Živahno življenje na ulici v starem Rimu.

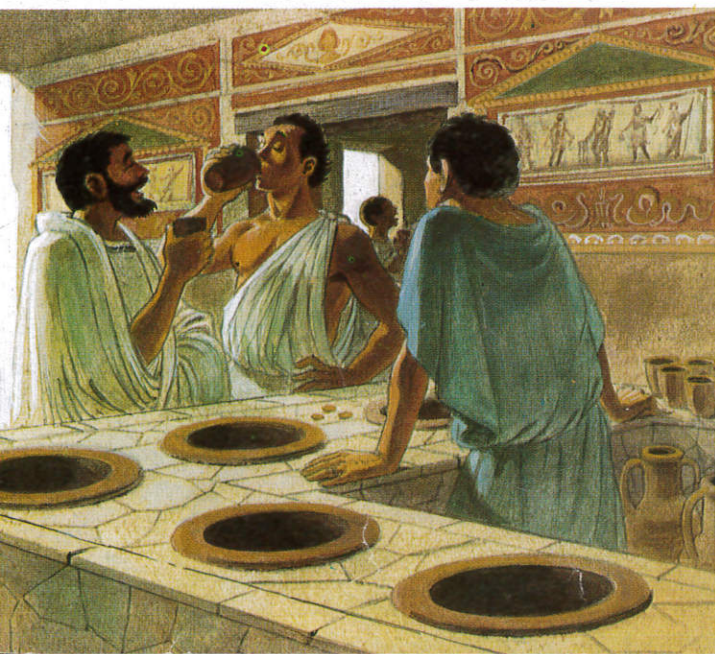

Večina ljudi v Rimu je stanovala v večnadstropnih hišah. Voda iz akveduktov je pritekala samo do pritličja teh stavb. Stanovance v višjih nadstropjih so oskrbovali prinašalci vode. Pa tudi mlada dekleta so se rada pokazala ob vodnjaku in polnila amfore s svežo vodo...

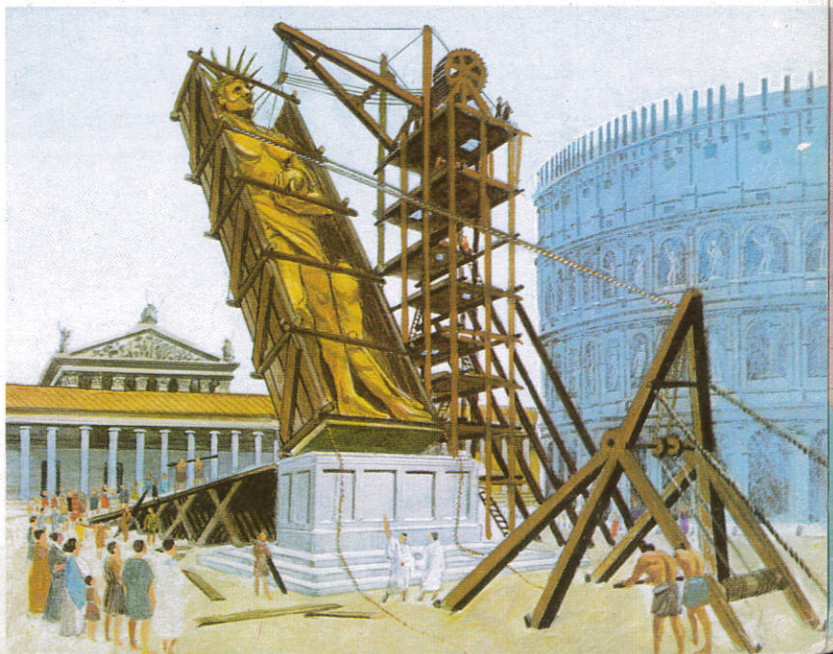
Rimljane je bilo groza požarov. Požigalce so kaznovali s smrtjo in krmadi, tiste, ki so povzročili požar zaradi malomarnosti, pa so javno prebičali. V Rimu so imeli gasilsko brigado in celo požarne črpalke. Ljudje na sliki so ustvarili živo verigo, ki si podaja vedra z vodo.

V krčmah so Rimljani pili in kockali, zraven pa razpravljali o politiki ali premelevali dnevne dogodke. Delo se je končalo veliko pred sončnim zahodom, povrh pa je v Rimu živelo mnogo brezdelnežev. Krčmar je mešal vino z vodo.

Na rimskih tržnicah so prodajali take pridelke, kot jih danes najdemo po primorskih tržnicah, seveda pa ni bilo krompirja in paradižnika. Kupci so izbirali med svežo in sušeno zelenjavo, sadjem iz okoliških krajev, svežim in suhim mesom, nasoljenimi ribami in divjačino.

Kolosej je dobil ime po velikanskem Neronovem kipu iz pozlačenega bronu, ki so mu Rimljani pravili »kolos« in je upodabljal Sonce. Obrazu so dali cesarjeve poteze. Nasproti temu orjaškemu spomeniku so potem sezidali veliki amfiteater, Kolosej.

Rimski dom

Poroka po rimsko! Nevesta prvič vstopa v svoj novi dom. Spremljajo jo trije ženinovi prijatelji: eden vihti glogovo svatbeno baklo, druga dva nosita nevesto, tako da prestopi prag, ne da bi se z nogo dotaknila tal. Stene prekrivajo prevleke iz belega platna. Stebri so okrašeni z bršljanom, znamenjem moči in zdravja, in lovorom. Nevesti sledijo njene tri prijateljice: ena nosi preslico, druga vreteno, tretja – glavna družica – bo nevesto pospremila k zakonski postelji. Pa mož, le kam se je zgubil?

Soprog čaka! Stoji zunaj, pri vratih. Tudi svatje čakajo. Mladoporočenec vrže orehe med otroke. Vstopi zadnji. Približa se ženi in ji ponudi vodo in ogenj.

Moški je popoln gospodar v hiši. V prvih časih republike je imel družinski poglavar celo oblast nad življenjem in smrtjo svojih otrok. Lahko si je privoščil, da jih ni priznal ali da jih je prodal za sužnje. Sčasoma je zakon zavaroval otroke in tudi ženo pred pretirano vsemogočnostjo očeta. Ženske so včasih

prav divje zahtevale enakopravnost spolov. Tekmovale so na dirkah z vozovi, oblečene kot moški. Nekatere so bile tako drzne, da so se učile mečevanja in se urile v rokoborbi, čeprav v amfiteatrih niso smele nastopati. Rim se je ponašal tudi z izobraženkami: odvetnicami, političarkami, književnicami. V nekaterih primerih se je smela ženska celo ločiti proti moževi volji in prositi starše, naj jo spet vzamejo k sebi. Če pa jo je mož odslovil, je imela pravico od njega zahtevati svojo doto.

Otroke sta v najnežnejših letih vzgajali mati ali dojilja, že kmalu pa so jih prevzeli sužnji, osvobodenci ali vzgojitelji. Vsaj v bogatih družinah. Otroke revnih staršev je vzgajala ulica.

Nevesta stopa čez prag svojega novega doma.

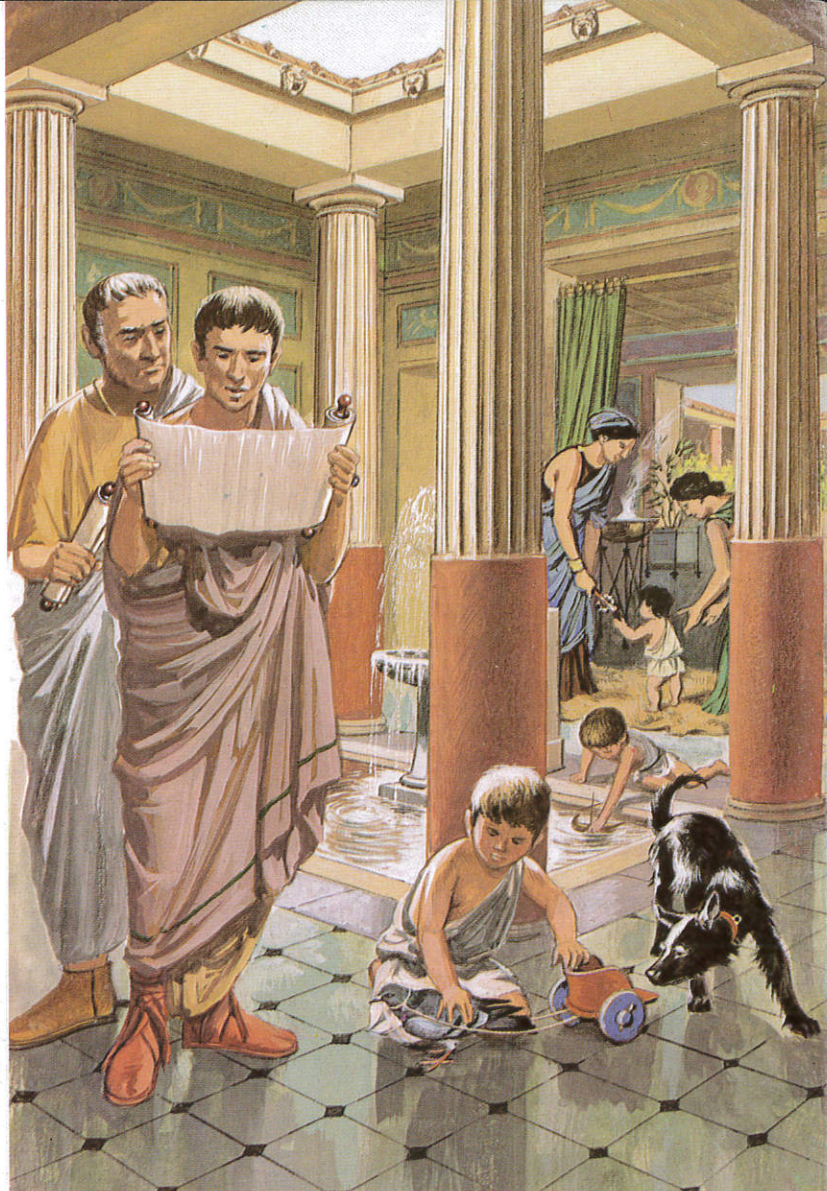

Vsak dom je imel svoj *lararij*, družinski oltar, posvečen hišnim bogovom larom. Predstavljale so jih drobne figure. Kača je bila znamenje moči in plodnosti. Obred v počastitev larov je vodil hišni gospodar. Družina je molila in darovala bogovom.

Rimljanka na sliki je pravkar rodila, sede v naslanjaču. Babica ji kaže povorojenčka. Vse svoje babiško znanje si je pridobila z izkušnjami. V težavnih primerih so Rimljani poklicali k porodnici tudi zdravnika in celo kirurga. Ta si je po potrebi pomagal s porodniškimi kleščami.

Brivec, *tonsor*, je fantu na sliki s škarjami ostrigel prvo brado in dlake skrbno pobral v posodico. Za ta obred, ki je potekal v navzočnosti staršev, ni bil predpisan kak poseben rok: zgodilo se je, ko je sinu prava dovolj zrasla.

Središče rimske hiše je bil *atrium*; osvetljevala ga je odprtina v strehi, *impluvium*, ki je služila tudi za zbiranje deževnice. Poleti so jo zagrinjali z zastorom (*velum*) pred vročino. V atriju je potekala glavna družinskega življenja, v njem so sprejemali tudi obiske prijateljev.

Umrli mladenič leži na mrtvaški postelji. Telo so namestili v čim naravnejši položaj, kakor da je mladi mož še živ. Za posteljo dojllja in narekavice objokujejo pokojnika. Jelkove vejice zunaj naznanjajo mimoidočim, da leži v hiši mrlič.

Skromni obedi in sijajne gostije

Ljudje v mestih so v glavnem slabo jedli: pšenično kašo, sočivje, malo zelenjave, sveže meso in maščobe. Otroci so bili gotovo prizadeti zaradi te pomanjkljive prehrane. Večina ljudi je pozajtrkovala kruh, posut s strtim česnom, in kozarec vode, opoldne pa si je potešila lakoto s skromnim mrzlim obrokom. Obilneje so jedli šele zvečer.

Temu glavnemu obroku ob koncu dneva, ko se je pri večerji zbrala vsa družina, in z njo dostikrat tudi prijateljska družba, so bogataši in sladokusci namenjali posebno skrb. V rimskih dvorcih je zavzemala kuhinja razsežen prostor, v katerem je vojska sužnjev pripravljala pojedine brez konca in kraja.

Poleti se je večerja navadno končala, še preden se je stemnilo. Včasih pa se je zavlekla tudi čez vso noč. Gostje so bili zleknjeni po ležiščih za dve ali tri osebe, razpostavljenih okrog mize. Pri jedi so si pomagali z žlicami, da so si naložili hrano, noži za rezanje mesa in zobotrepci. Vilic niso poznali, jedli so kar z rokami.

Jedilnik je sestavljalo najmanj sedem jedi. Najprej

so na mizo prinesli predjed, za njo tri prve jedi pa dve vrsti mesa za glavno jed in za poobedek sladice. Prve jedi so bile izdatne: perutnina, ledvice, svinjski seski (to poslastico so Rimljani oboževali), zajci ali ribe. Za glavno jed so postregli z mladimi divjimi prašički ali kuhano govedino.

Gostje so na začetku obeda pili z medom oslajeno vino, k vsem jedem pa prigrizovali toplo pecivo. Amfore z vinom so bile zamašene z voskom ali glino. Iz njih so vino prelivali v kraterje (posebne posode z dvema ročajema), mu dodali vodo, potem pa postregli gostom, tako da so iz posode zajemali s čašami. Vendar pa so tako večerjali samo ob posebnih priložnostih. Večinoma so bili tudi večerni obroki skromni, vendar izdatni: za prvo jed olive s tunino ali sardelkami, za glavno jed kozliček ali zarebrnice na žaru in za poobedek sladica. Tako so po navadi jedli premožni, razen če niso bili požeruhi ali sladokusci kot Lukul, Vilelij ali Heliogabal.

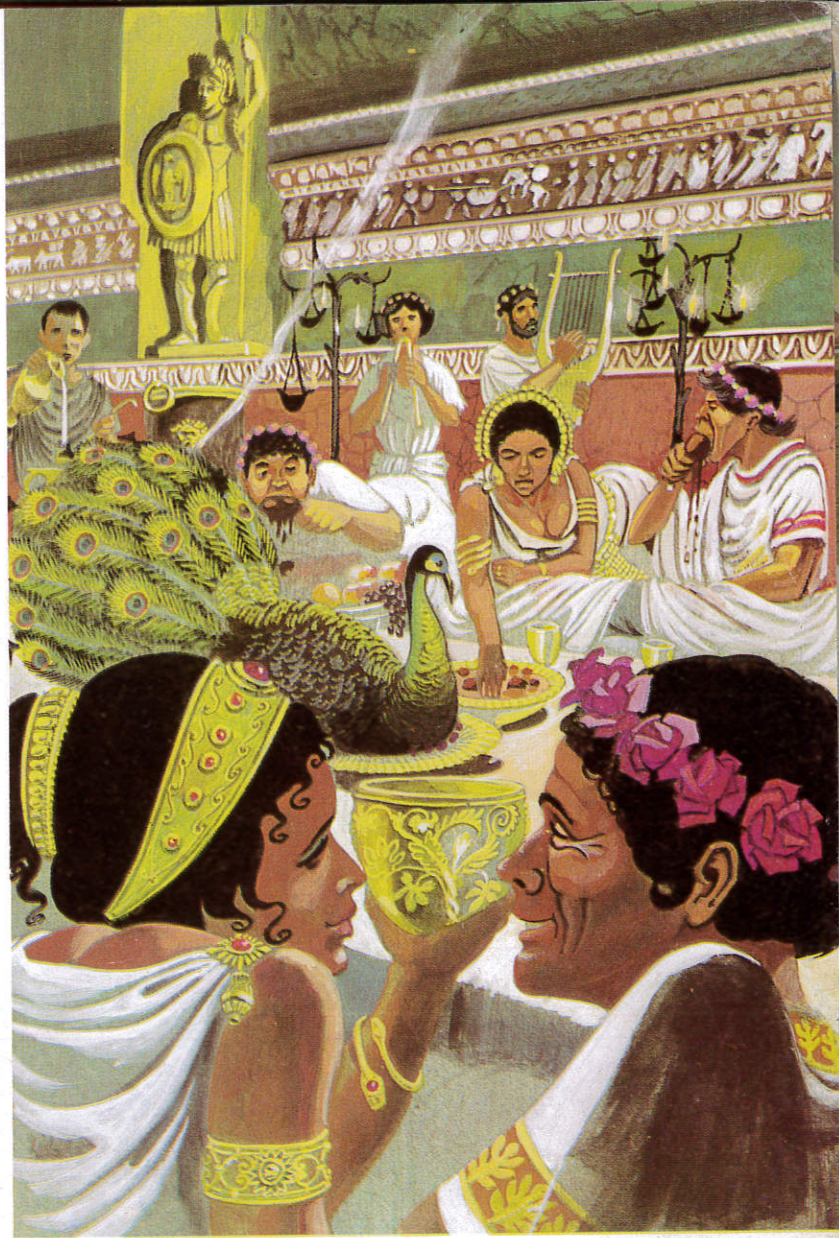
Kuhinja v bogati rimski hiši.

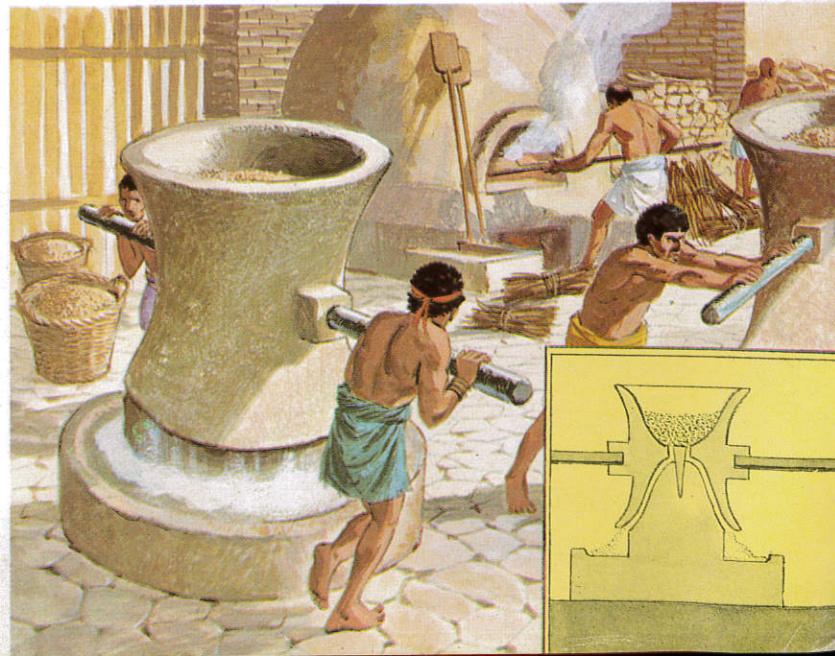
Preprosti ljudje so si za obede pripravljali predvsem bob, čičerko, zeljnate juhe s slanino. Jedli so slab črn kruh. Vino so, preden so ga pili, precedili in mu doili obilo vode. Za vsa družino so skuhalo samo eno jed in jo postavili na nekakšno žerjavnico, da se ni ohladila.

Opoldanski prigrizek (*prandium*) je bil skromen tudi v bogatih hišah. Da so si potešili lakoto do večerje (*cena*), so použili malo sira, sadja in kruha, ki so ga pomakali v vino. Včasih so pojedli tudi kaj toplega, največkrat kar ostanke večerje od prejšnjega dne.

Rimljani pri večerji niso sedeli, marveč ležali. Take pojedine so se vlekle pozno v noč in na njih so postregli s celo vrsto jedi. Gostje sč jedli z rokami in po nekaterih zapisih so si umazane prste včasih brisali kar v dolge lase suženj.

Pek na sliki kuri svojo peč z butarami. Žito melje v pekarni s težkim kamnitim mlinskim kamnom, ki ga vrtijo sužnji. Peki so kupovali žito v državnih skladiščih in potem s kruhom oskrbovali državo, ta pa ga je brezplačno razdeljevala med plebs.

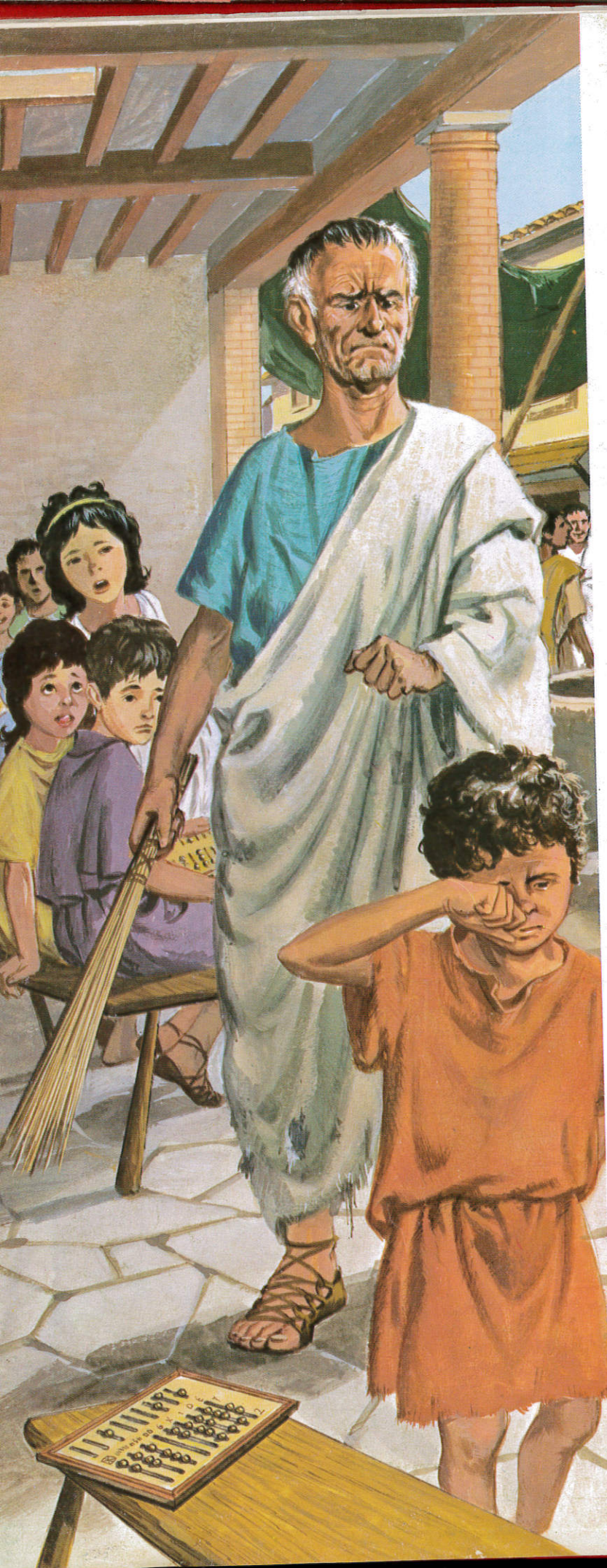
Od abecede do govorništva

Abakus (računalo) kaže napačen izid: šolarček je narobe zračunal. Za kazen je bil tepen s šibami. V rimski osnovni šoli so bile telesne kazni vsakdanja navada. Revni, slabo plačani in malo izobraženi učitelji so imeli preveč učencev in usmiljenja vredne učilnice. Če so si hoteli zaslužiti dovolj za življenje, so se morali dostikrat vdnjati kot prepisovalci. Otroci med sedmim in petnajstim letom (fantje, dekleta in celo sužnji) so se učili branja, pisanja in računanja v največjem neudobju. Šola, izpostavljena hrupu z ulice, je postala pozimi nemalokrat ledenica. Sploh pa je včasih pouk potekal kar za cesto ali na javnem trgu.

Rimljanom je bilo opismenjevanje ljudi v osvojenih deželah deveta skrb. Zadosti jim je bilo, da so bogataši in veljaki pošiljali svoje otroke v višje šole, v katerih so se učili latinščine in grščine. Otroke premožnih staršev je naučil branja plačan domači učitelj, potem pa so v katerem od večjih mest v provinci obiskovali predavanja gramatika ali retorja. Tega pouka je bila deležna le peščica mladih. Učitelji so prihajali iz Aten, Pergama ali z Rodosa, kjer je imelo poučevanje starodavne korenine. Nekateri so bili tudi iz Aleksandrije v Egiptu. Otrok pri trinajstih ali petnajstih letih je začel hoditi k predavanjem gramatikov, ki so poučevali grško in latinsko književnost, zgodovino in zemljepis, glasbo, mitologijo, matematike pa bolj malo. Za višjo izobrazbo je potem poskrbel retor, in sicer so se pri njem učenci ukvarjali predvsem z umetnostjo govorništva in sestavljanja pisem v lepi latinščini. Retorjeva predavanja so obiskovali zlasti sinovi senatorjev, bodoči uradniki v cesarski upravi.

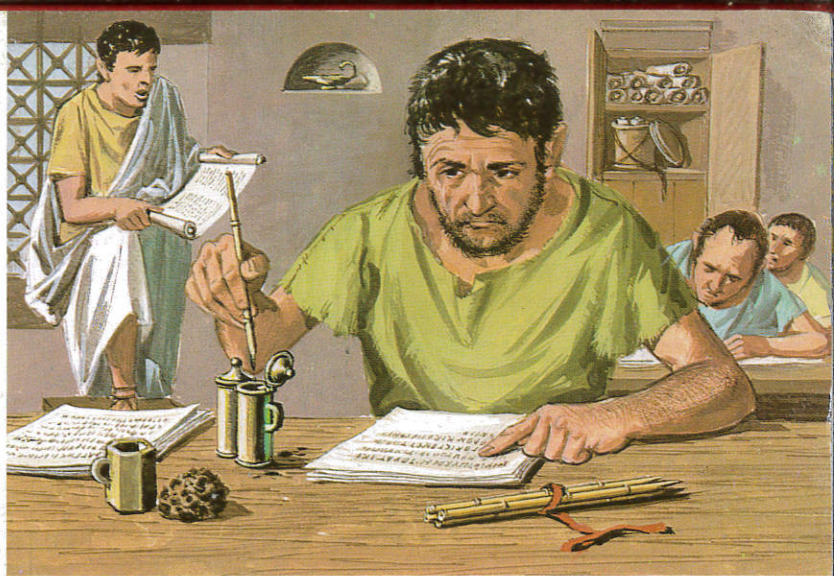
Čeprav so bili Rimljani dobri rudarski in gradbeni tehniki, pa niso ustanovili pravega tehničnega ali znanstvenega šolstva. Znanje se je prenašalo v glavnem iz roda v rod, bodisi z očeta na sina ali z mojstra na vajenca. Bili so priučeni zemljemerci, tako kot so bili priučeni zidarji. Uradno so se poučevali edinele predmeti, kot npr. pravo, ki so pomagali k uradniški karieri, saj bogatih kakšna druga ni zanimala.

Ljudska šola v Rimu.

Kdor je hotel postati edil ali senator, je moral biti dober govornik. Učitelji govorništva so se imenovali retorji. Učenci so morali obvladati izražanje v latinskem in grškem jeziku. V ta namen so se na pamet učili govore velikih rimskih govornikov in jih recitali.

Rimljani so se učili iz rokopisov, ki so jih sužnji skrbno in natančno prepisovali na papirusove zvitke. V rimskih šolah so močno cenili spise grških znanstvenikov, filozofov in zdravnikov. Ravno tako so prepisovali tudi besedila latinskih piscev.

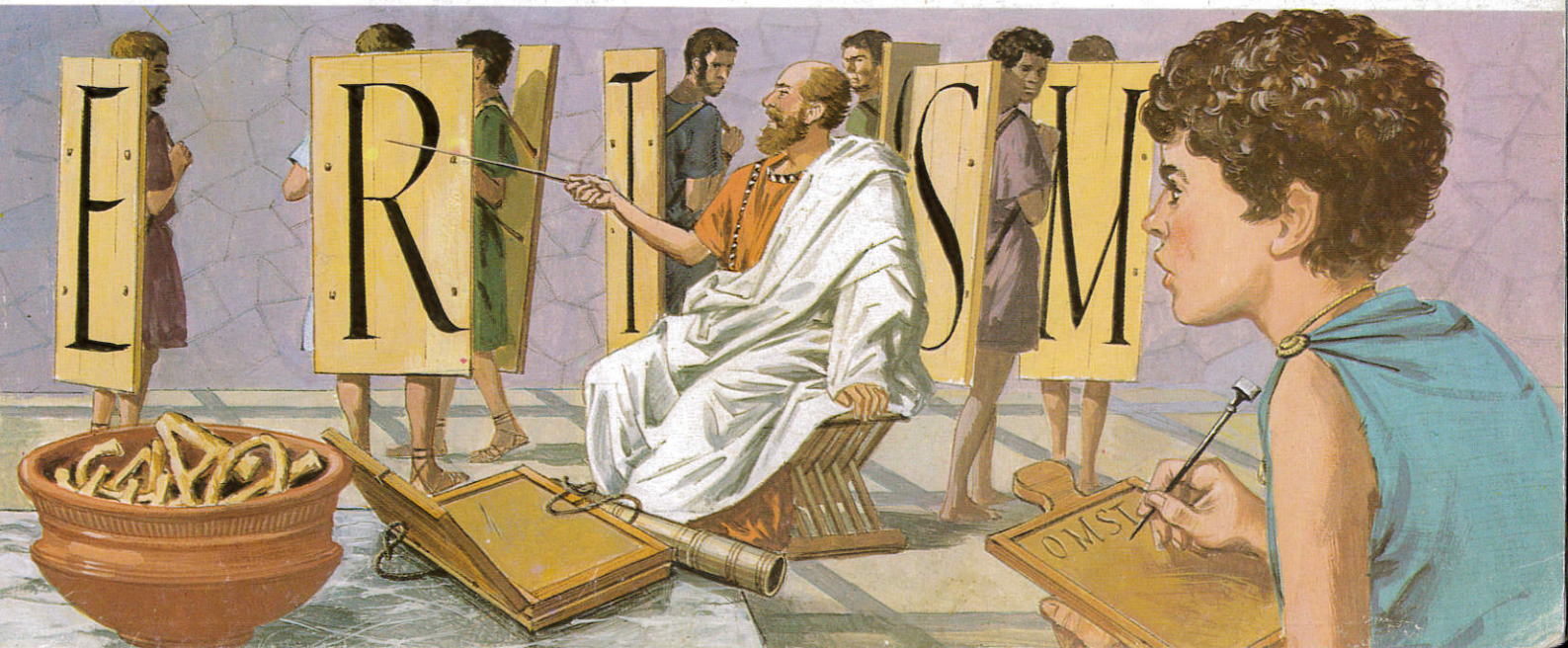

Otroci so se tako kot odrasli igrali s koščicami, le da je odrasle ta igra bolj vlekla, kadar so jo igrali za denar. Fantje in deklice so poganjali obroče in se šli kup iger z žogo. Za žogico so bila dobra tudi jabolka, orehi ali pa iz kož sešite in z žaganjem napolnjene krogle. Žogice so

udarjali s palicami, kot če bi igrali kriket. Bogataški otroci so se spuščali v bolj nenavadne in zapletene igre. Včasih so se zabavali z dresiranimi živalmi, igrali so na glasbene instrumente itd. Seveda pa tudi igrači niso pogrešali.

V imenitnejših družinah so si lahko za svoje otroke privoščili dobre vzgojitelje. Neki zelo bogat Atenec, Herod Atiški, je baje zahteval od domačega učitelja, ki je poučeval njegovega sina, da se morajo pred otrokom sprehajati sužnji in nositi na hrbtnih velike lesene table z nasli-

kani mi črkami abecede. Fantič je z ošiljenim trstom prepisoval črke, ki so se vrstile pred njim, na voščeno tablico. Pravijo tudi, da je Herod pri slaščičarjih naročal pecivo v obliki črk, pri rokodelcih pa dal izdelati slonokoščeno abecedo.

Kopališča, osebna higiena in zdravilstvo

Po parni kopeli naj se kopalec potopi v mrzlo vodo. Danes ravnamo po tem načelu v savni. Že zelo zgodaj pa so se ga držali v svojih kopališčih tudi Rimljani. Javna kopališča so postavljale država ali mestne uprave, vstop pa je bil brezplačen. Ljudje so množično zahajali vanja, ženske in moški pa se niso kopali skupaj.

Samo mesto Rim je štelo čez sto kopališč. Dioklecijanove terme so se razprostirale na površini 13 hektarjev. Okrog kopališč so se vrstili stebriščni hodniki in dvorane, igrišča za najrazličnejše igre z žogo, telovadnice in celo knjižnice!

Rimljanom sta tako prešli higiena in snaga v kri. Za vodno oskrbo in vzdrževanje akveduktov je v Rimu skrbela posebna državna služba. Edili so se ukvarjali posebej s kanalizacijo. Pravijo, da je dal eden med njimi, Agripa, na lastne stroške očistiti vse odtočne kanale v Rimu.

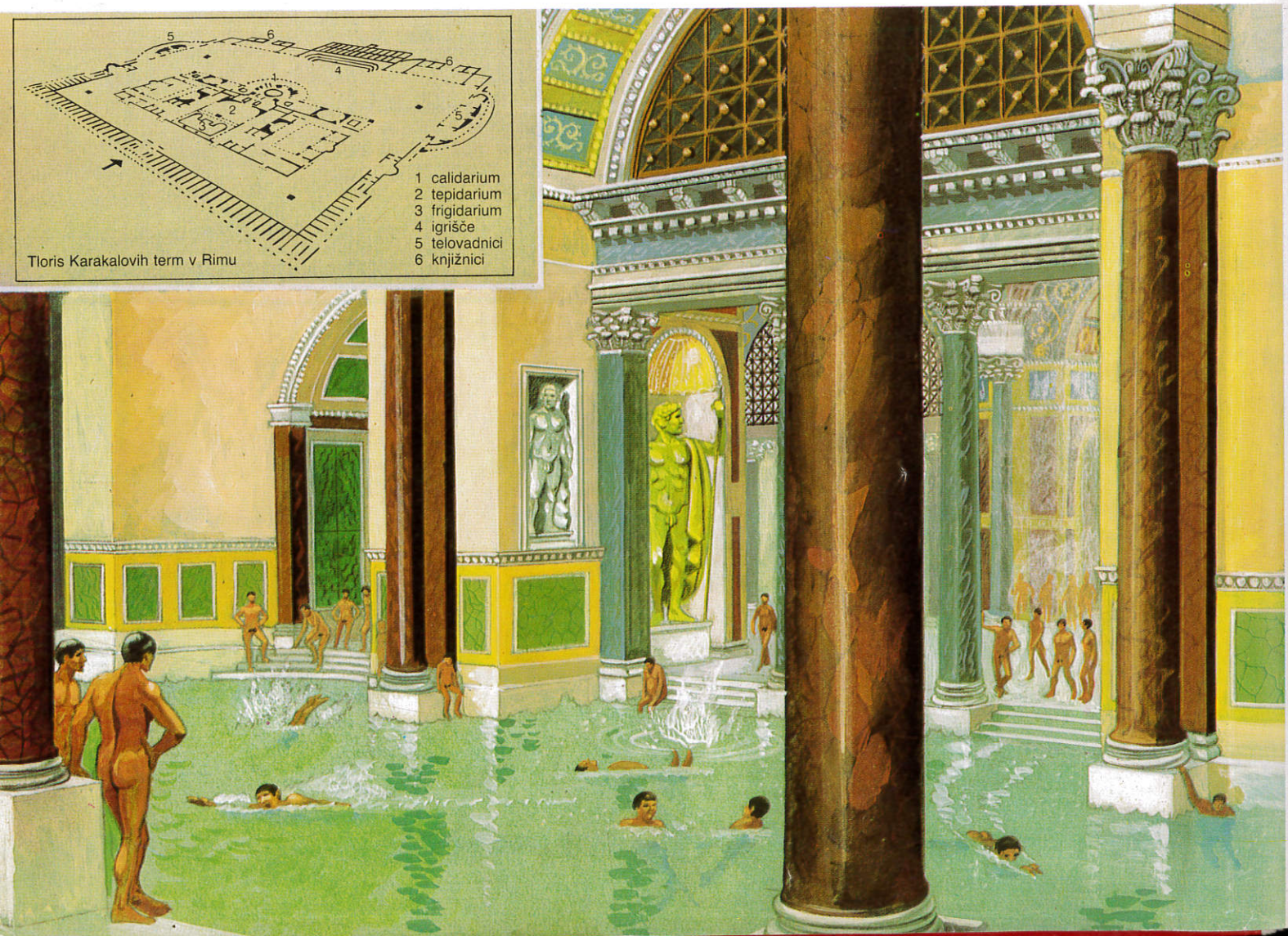
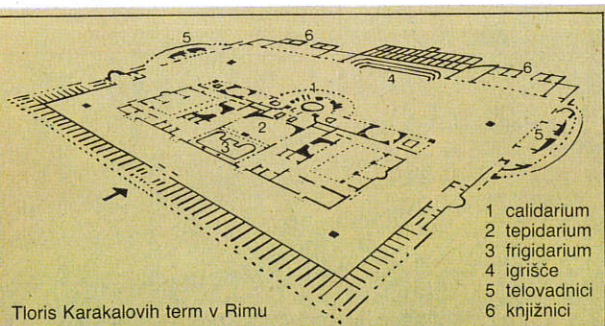
Rimljani so veliko dali na svoje zdravje. Radi so zahajali v toplice in zdajali sleparjem, ki so jim ponu-

jali čudežna zdravila in se razglašali za izvedence za to ali ono bolezen, na kupe denarcev. »Edini razloček med razbojniki in rimskimi zdravniki je,« je govoril Galen, »da zdravniki morijo v mestu, razbojniki pa na deželi.« Seveda so v tistih časih živeli tudi resni zdravniki, taki so bili zlasti učenci prej omenjenega Galena.

Kirurgi so bili kos zahtevnim operacijam: znali so naravnati zlomljene kosti, amputirati ude in jih nadomeščati s protezami, napraviti carski rez, odstraniti kamne iz mehurja in celo odpreti (navrtati) lobanjo. Res pa so to obvladali le izjemno dobri strokovnjaki, ki so bili hudo redki in dragi ko poper.

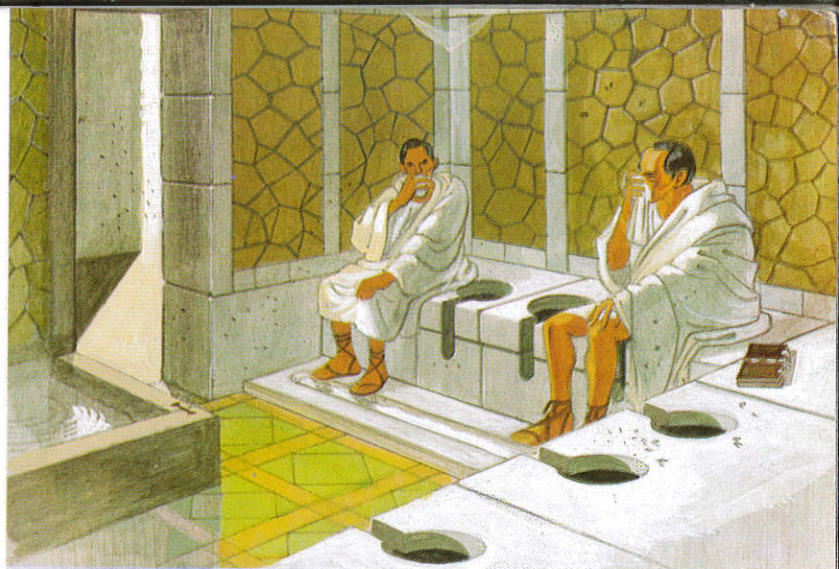
Preprosti ljudje na podeželju so se le poredkoma zatekali po pomoč k mestnim zdravnikom. Imeli so svoje padarje in zeliščarje in so se ravnali po njihovih navodilih.

Rimsko kopališče. Na sliki je *frigidarium*, hladilnica.

Bogata Rimljanka si ureja pričesko, in to ji vzame kar nekaj časa. Sužnja jo je spretno počesala. Železo za kodranje las na žerjavnici je še vroče. Kodri so pritrjeni z iglami. Siveče lase so si ženske populile. Ko so se jim lasje razredčili, so si kupile lasuljo.

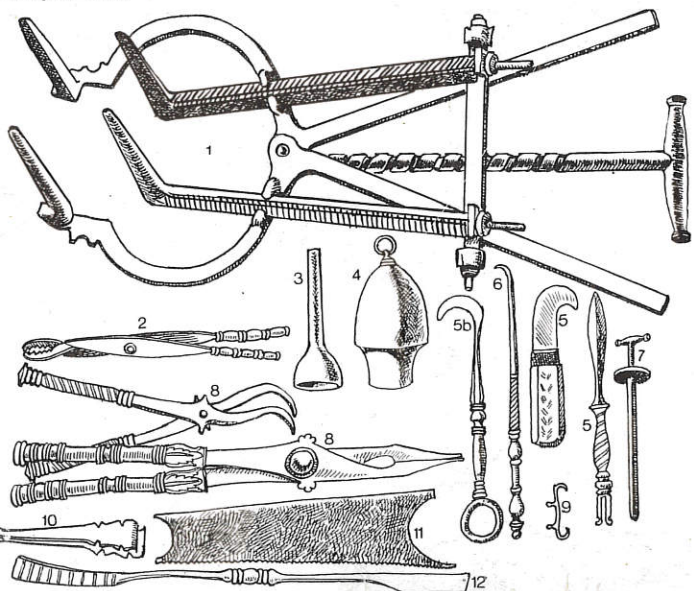

Rimljani so se lahko olajšali na javnih straniščih. V Douggi v Tuniziji so našli stranišče, v katerem je bilo dovolj prostora za 26 oseb hkrati. Po žlebu spodaj je ves čas tekla voda in odnašala iztrebke v odtok.

Zdravilne napitke so pripravljali Rimljani predvsem iz rastlin. Poznali so čez 500 vrst zdravilnih rastlin, največ pa so uporabljali teloh, sporiš, naprstek in lipo. Mešali so tudi čudne zvarke z gadjim strupom ali kuhanimi jelenjimi jetri.

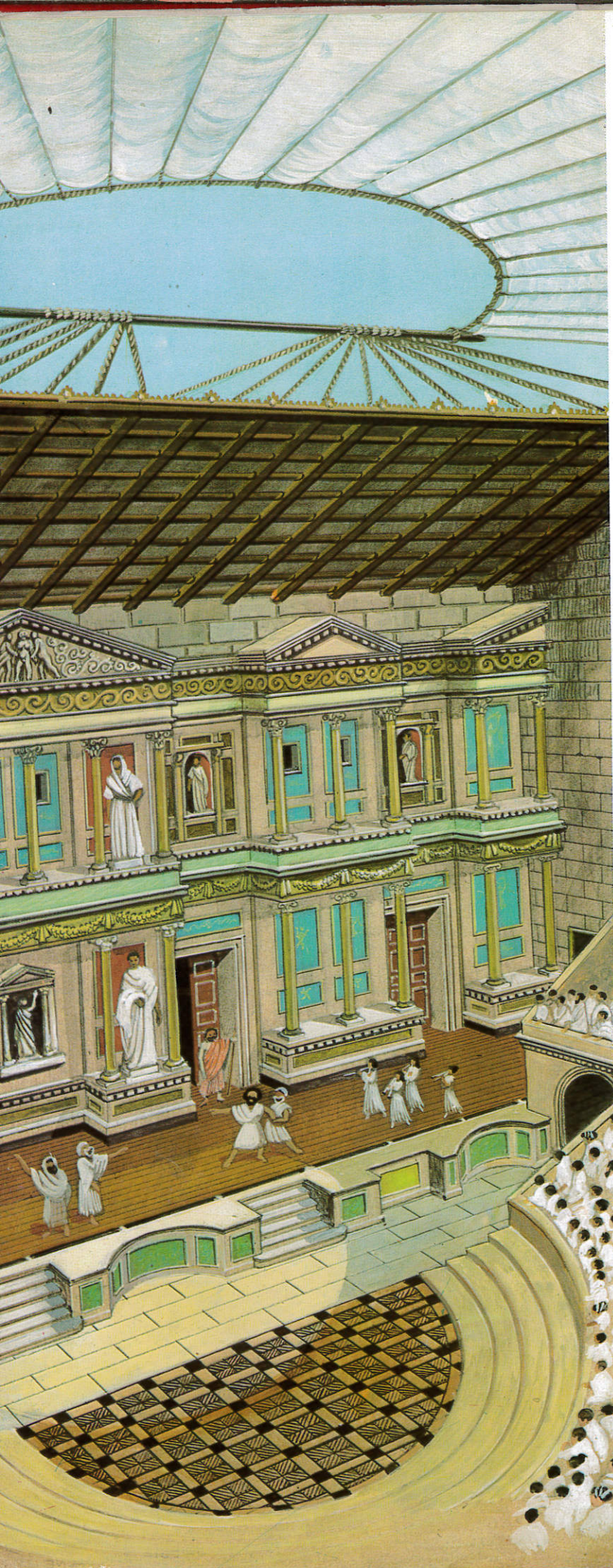
Nekaj instrumentov rimskih zdravnikov in kirurgov: 1 – speculum (vrsta ogledala), 2 – pinceta, 3 – klistirka, 4 – kupica (rožič) za puščanje krvi, 5 in 5b – kirurška noža, skalpela, 6 – kljuka za razpiranje robov rane, 7 – punkcijska igla, 8 – zobne klešče, 9 – sponka, 10 – forceps (porodniške klešče), 11 – žaga, 12 – vzvod za naravnavanje zlomljene kosti.

Otroci so bili pogosto žrtve hudih epidemij, n. pr. tifusa. Nemalokrat so bili podhranjeni. Zdravniki so bili sužnji ali osvobodenci. Potovali so od kraja do kraja in po sejmi in tržnicah zdravili bolnike.

Pogosto je zdravniško in celo kirurško delo opravljal kar brivec. Po njegovih receptih so pripravljali obliže za zdravljenje poškodb. Brivec na sliki je svojemu pacientu obril lobanjo. Zdaj mu z lopatico in zajemalko prekriva rano z zdravilno zmesjo, ki jo je sam sestavil.

Razvedrilo za vse

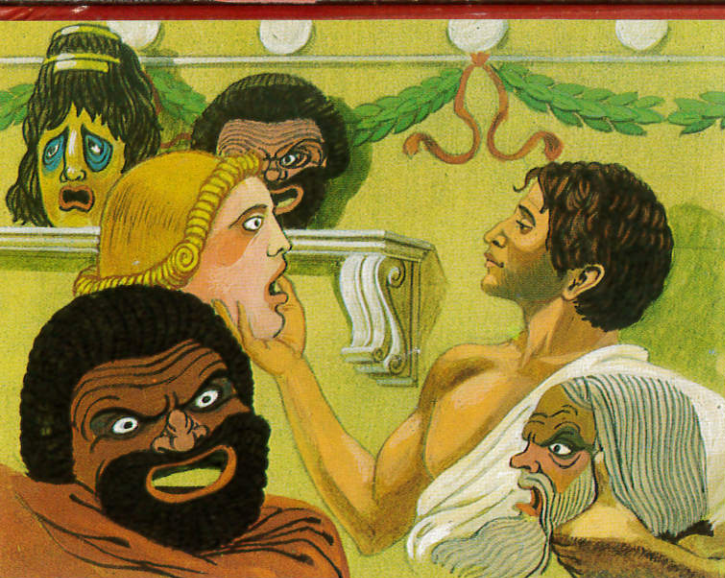
Medtem ko so preprosti ljudje drli v amfiteater ali na hipodrom, je zahtevnejše občinstvo zahajalo v gledališče, saj so v njem uprizarjali zelo priljubljene predstave. Toda, ali lahko primerjamo 60000 sedežev, ki so jih Rimljanom ponujala mestna gledališča, z 250000 mesti, ki so na Velikem dirkališču (*Circus Maximus*) čakala na oboževalce dirk z vpregami? Drži, gledališče je bilo slabše obiskano kot druge prireditve. Vendar pa ne smemo pozabiti, da danes največja gladališka dvorana na svetu ne premore več kot 5000 sedežev!

Na velikanskem prizorišču niso mogli igrati intimnih dram. Rimske predstave so bile veličastni spektakli z razkošno scenerijo in nastopajoči so bili hkrati operni tenorji, komedijanti in celo pantomimiki. Ob spremljavi kitar (vrsta lire) in piščali so prepevali in plesali, recitali stihe. Sčasoma se je gledališče spremenilo v množični spektakel, v katerem je postajalo besedilo vse manj pomembno. Ljudje so zahtevali pevce, akrobate.

Drugače pa je tako Rimljanom kakor prebivalcem Lyona ali Konstantinopla ponujala glavno zabavo kar ulica. Mesta so vzdrževala brezdelni plebs, zato je imel ta več kot preveč časa za postopanje. Pod stebriščnimi oboki so kar naprej godli potujoči godci, moški so igrali kopico iger na srečo: metali kocke, koščice itd. Zvečer so meščani polnili zabavišča, točilnice. Nočno življenje v velikih mestih je bilo močno razgibano.

Izbranci so svoje zabave, plese, koncerte izbrane glasbe, recitiranje pesmi ali gledaliških del prirejali zasebno, po dvorcih mestnih veljakov. Bogataši so umetnike v celoti vzdrževali, dostikrat so ti tudi stanovali pri njih. Za virtuoze na liri in kitarji so se kar topli, in tako so glasbeniki živeli kot principi in zahtevali sanjska plačila: cesar Vespazijan je za koncert nekega igralca na kitaro plačal kar 200000 sestercev. Vendar pa so bili takšni srečneži nadvse redki. Velika umetnost je bila torej v rokah poklicnih umetnikov in ljudem z ulice nedosegljiva.

Komedijanti so privabljali v gledališča trume gledalcev.

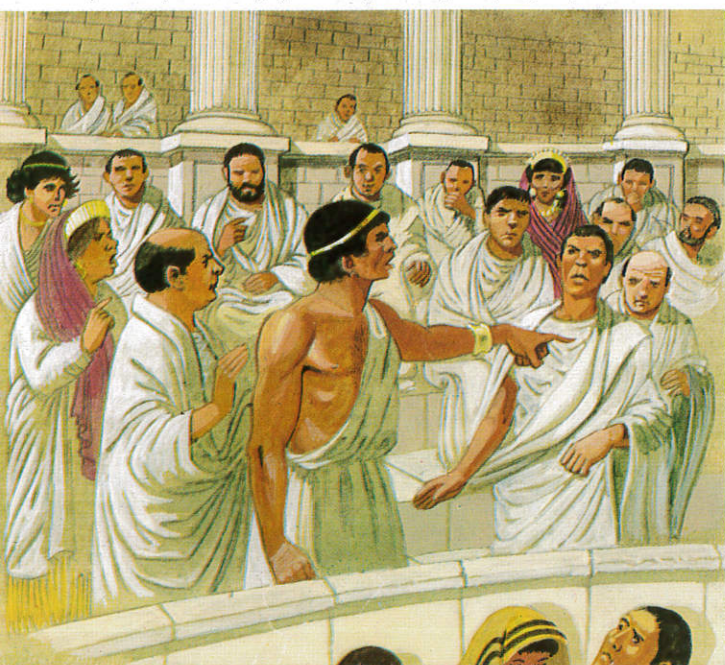

Igralec si izbira masko. V rimskem gledališču so gledalci prepoznavali vloge po maski, ki jo je nosil nastopajoči. Gledališčnik na sliki bo igral najprej vlogo dekleta, potem starca in na koncu sužnja. Maske so bile izdelane iz blaga, utrjenega z mavcem, in poslikane z živimi barvami.

Pazi, goljufivci! Notranja stena kupice za kocke je bila obdana z izboklimi robovi, tako da so se kocke obračale, preden so padle na mizo. Zaradi tega ni bilo mogoče, da bi si kdo vnaprej nastavljal številke. Rimljani, zlasti legionarji, so pri kockanju zaigrali na kupe denarja.

Bogataši so si sedeže v gledališču bodisi najeli za stalno ali pa si jih sproti rezervirali. Vseeno se je včasih zgodilo, da je množica odrinila redarje in vdrla tudi na ta sedišča. V takih primerih si je lastnik sedežev sam poiskal pravico. Njegovi sužnji so vsiljivce pregnali, tudi s silo.

Mestne ulice so oživljali potujoči muzikanti, ki so včasih priromali zelo od daleč. Prepovedano jim je bilo igrati na tubo in rog; ti glasbili sta se uporabljali samo v vojski in pri bogoslužju. Poulčni godci so godli na bakrene cimbale, dvojne piščali, panove piščali in tamburine.

Bogati so prirejali koncerte v svojih vilah. Lira na sliki ima trup izdelan iz želvjege oklepa. Zadaj vidimo orglarja, ki igra na hidravlične orgle: voda, ki jo poganja tlačilka, potiska zrak skozi piščali, in tako nastajajo različni toni. To glasbilo so začeli uporabljati ob koncu 3. st.pr.n.š.

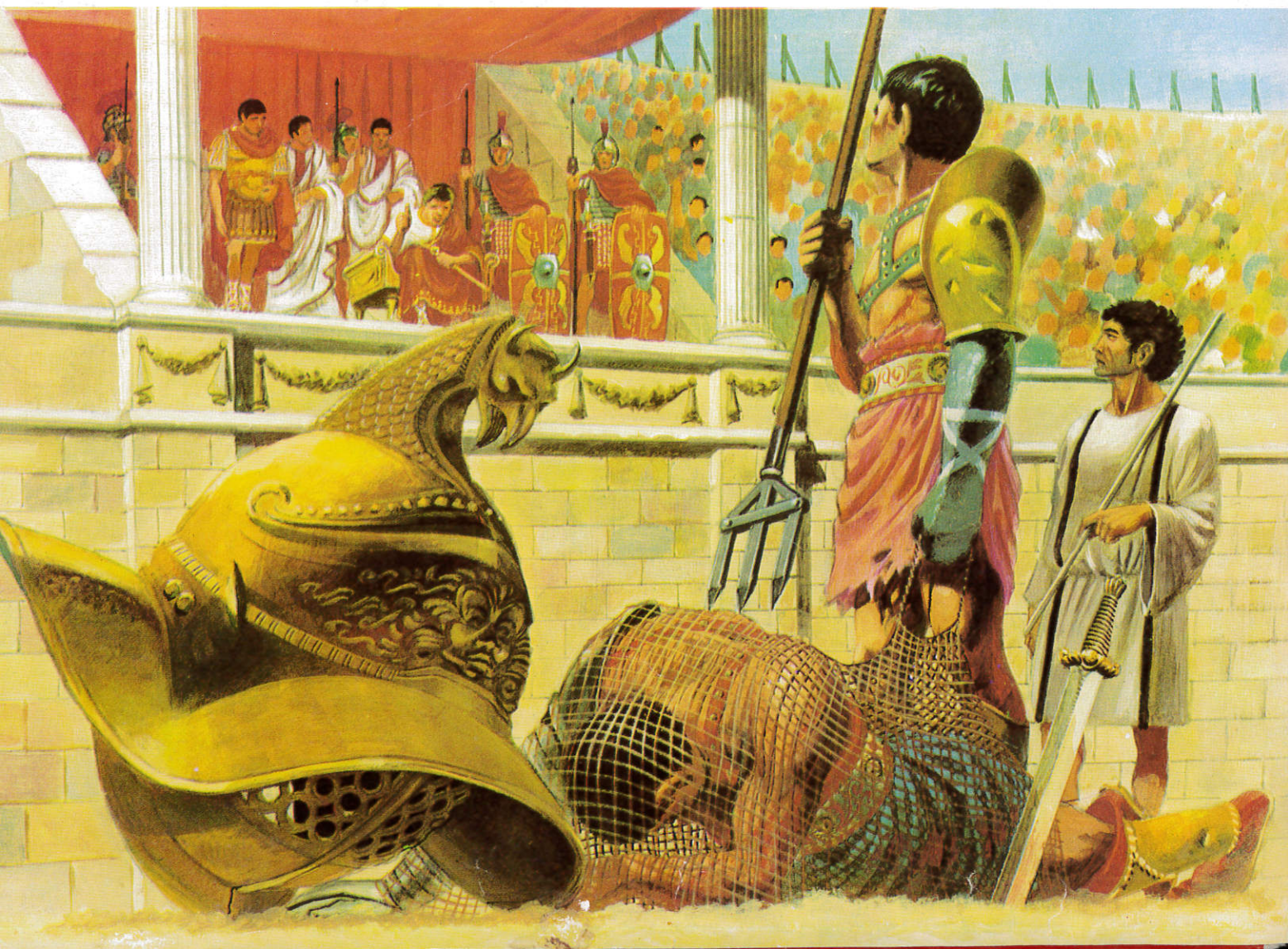
Gladiatorski boji

»Živel, Cezar, v smrt namenjeni te pozdravljajo!« Cezar in za njim Avgust in njegovi nasledniki so napravili iz gladiatorskih bojev kar nekakšno ustanovo. Tako je bilo z zakonom predpisano, da jih morajo mesta v svojih amfiteatrih obvezno prirejati. Po vzoru rimskega Koloseja, ki je lahko sprejel 50 000 gledalcev, so se po cesarstvu množile podobne arene (pri nas je najznamenitejša v Pulju).

V Rimu je za predstave v celoti skrbel cesar s svojimi uradniki. V provincijskih mestih pa so mestne uprave prepuščale to delo specializiranim podjetnikom. Ti so gladiatorje kupovali na trgih s sužnji ali jih novačili med nesrečniki, potepuhi, sinovi propadlih družin. Kandidati za smrt so morali nato prestati neusmiljeno urjenje v posebnih šolah. Cesar je imel svoje bojavnike nastanjene po kasarnah. Nabiral jih je med obsojenimi na smrt in vojnimi ujetniki. Včasih se je našel tudi kak prostovoljec, ki so ga premamile visoke nagrade. Divje živali, ki so sodelovale v bojih, so dovažali od vsepovsod.

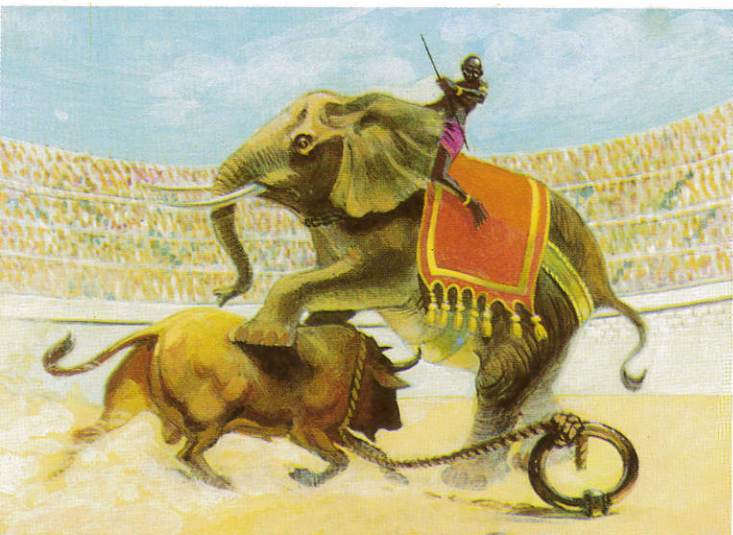
Predstave so odpirali boji med živalmi: nosorogi so se spopadali s sloni, medvedi so se postavljali po robu bivolum. In pesek v areni je omočila kri. Uprizarjali so tudi love, resda nevarne, vendar ne zmeraj smrtonosne za ljudi. Kak dan so iz cirkusa odpeljali tudi več kot 5000 trupel pobitih živali! Vseeno pa so bili poslastica teh iger gladiatorski boji, vrsta dvobojev, pri katerih so se gledalci najbolj razvneli. Nesrečni junaki teh krvavih spopadov so se dan pred nastopom zbrali na javni pojedini, na dan bojev pa kot četa vojakov v spremstvu služabnikov odkorakali v mimohodu mimo cesarjeve lože. Ob velikih praznikih jih je nastopalo po 1000, 4000 in celo 10000! Potem ko so izžrebali nasprotnike, se je začelo neusmiljeno klanje. Gledalci so stavili na najboljše in spremljali spopade s krvoločno strastjo. Kadar je premaganec obležal na tleh, je zmagovalec vprašal cesarja, ali naj nasprotnika pokonča ali ne. Če je cesar vzdignil palec, je bilo ranjencu poklonjeno življenje, če ga je pobesil, je bil obsojen na smrt.

Cesar je vzdignil palec in tako premagancu izkazal svojo milost.

Taki so bili videti gladiatorji. Na levi stoji *retarius*, mrežar; nima ne šlema ne oklepa, oborožen je s trizobom, bodalom in mrežo, s katero lovi nasprotnika. Sledijo *thrax* (= Tračan), po tračansko oboroženi gladiator s šlemom in mečem; »ribjeglavec« ali *mirillo* s šlemom v obliki ribe, galskim ščitom in zakrivljeno sabljo, in na koncu *samnis* (= Samničan), z mečem in velikim rimskim ščitom.

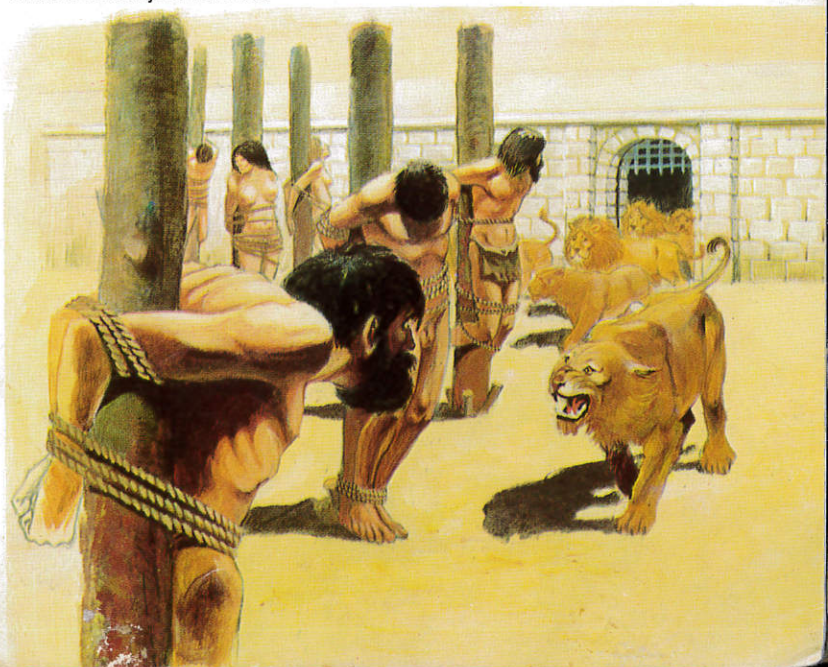
Pobesneli bik se z rogovi zaganja v slonov trebuh. Pripet je na močan obroč, zato da se ne more izmuzniti napadom velikega debelokožca, ki ga vodi slonar.

Z divjimi zvermi so se bojevali posebej izurjeni gladiatorji »zverinarji« (*bestiarii*). Levinja z zadnjimi močmi mesari nesrečnika, ki ji je z mečem zadal smrtni sunek. Zadaj se medved postavlja na zadnje tace, da se bo vrgel na sovražnika. Tretji gladiator se brani pred levom, ki je od vpitja množice čisto ponorel.

Trenutki slave! Zmagovalcu, idolu občinstva, čestitajo oboževalke, ki so se pretihotapile v areno, da bi se ga lahko dotaknile. Učitelj (*doctor*) zadaj je ves iz sebe: nihče nima pravice kar tako vstopiti v areno.

H kolom privezani goli nesrečniki so obsojeni *ad bestias*, se pravi na to, da jih požrejo sestradane zveri. Med velikimi preganjanji je taka smrt doletela mnogo kristjanov. Rimsko ljudstvo je uživalo v teh krutih prizorih, ki so jih dodajali igram v amfiteatru. Za brezdelni plebs je bila smrt vznemirljiva zabava.

Okrutne cirkuške igre

»Kruha in iger!« Tako so rimski cesarji vladali brezdelnemu ljudstvu v Rimu. Stotisoči ljudi, ki niso imeli kaj početi, saj so dobivali redne mesečne obroke moke, so živeli samo za predstave na forumu, v gledališčih in amfiteatrih. Za praznovanje jim je časa zmeraj ostajalo.

Imeli so blizu 200 praznikov na leto! Seveda, če na štejemo tistih po vaseh in posameznih četrtih. Slavja v čast bogov, cesarjev, velikih vojskovedij, med njimi pa tudi tako krvava, kot je bil praznik »oktobrskega konja«, ko so na 15. v mesecu priredili konjsko dirko. Zmagovalnega konja so žrtvovali bogu vojne Marsu, njegovo glavo pa razstavili na Sveti cesti. Take krutosti so bile sestavni del cirkuških iger. Na tribune se je zgrinjalo na desetisoče gledalcev, da ne bi zamudili grozljivih dirk z vozovi. Vprege so tekmoval na 1200 metrov dolgi krožni progi, ki so jo prevozile sedemkrat, se pravi, skupaj 8400 metrov. Včasih se je v enem dnevu zvrstilo tudi po sto takih tekmovanj!

Konji, zapreženi v četverovprege (*quadrigae*) so se, potem ko je dal za to določeni uradnik znamenje za začetek, s tem da je vrgel na progo bel robec, zapodili v peklenški dir, tako da so se izpod koles vzdigovali oblaki prahu. Vozniki (*aurigae*) so bili pokriti s šlemi, meča pa so jim varovali povoji. Gledalci so stavili nanje cela premoženja. Vozovi so morali na vsakem koncu dirkališča zaviti okrog robnih kamnov, ne da bi se kam zadeli. Nesreče so bile smrtno nevarne. Dirkalni konji so bili zelo dragi.

Zmagoviti vozniki so postali idoli množic. Prislужili so si milijone sestercev. Eden med njimi, Avrelij, je že pri dvajsetih letih dosegel čez sto zmag. Tisti, ki se jim je posrečilo, da so ušli smrti na dirkališču, so imeli ob koncu kariere za seboj tudi po 1000 in nekateri celo 3000 zmag. Vendar pa je bilo takih ljubljencev sreče le malo. Dirke z vozovi so bile veliko nevarnejše od današnjih avtomobilskih tekmovanj.

Rimsko ljudstvo, kar po vrsti obsedeno od stav, je bilo ob takih dneh deležno tudi cesarjevih daril, na koncu pa povabljen še na množično gostijo.

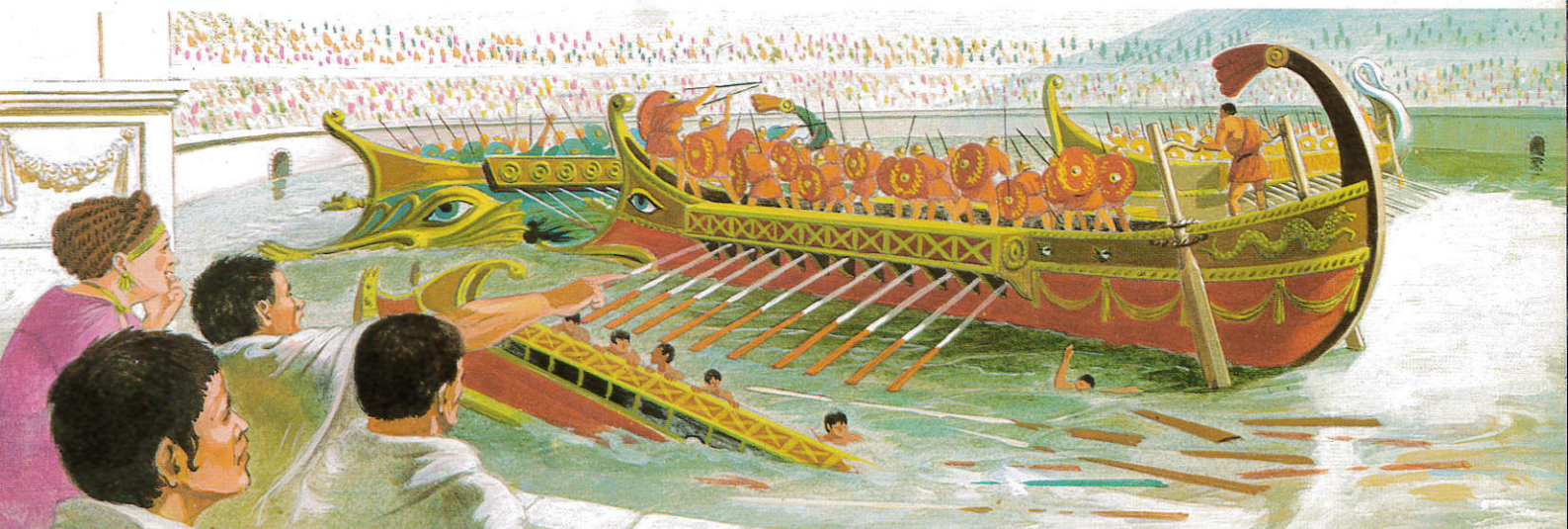
Dirka z vozovi v Kaligulovem cirkusu v Rimu.

Zaposleni v cirkusu hitijo polivati kolesa z mrzlo vodo. Zaradi hitrosti, s katero je drvel voz, je bilo nevarno, da bi se od razgretih železnih obrobov vnela lesena kolesa. Voznik je nosil tuniko v barvah svoje konjušnice. Vajeti si je ovil okrog pasu.

Ob vhodu v Kolosej so se sklepale stave. Gledalci so stavili ob vsaki priložnosti, tako na gladiatorskih bojih kakor na dirkah z vozovi. Stavili so na zelene proti belim, modre proti rdečim itd.

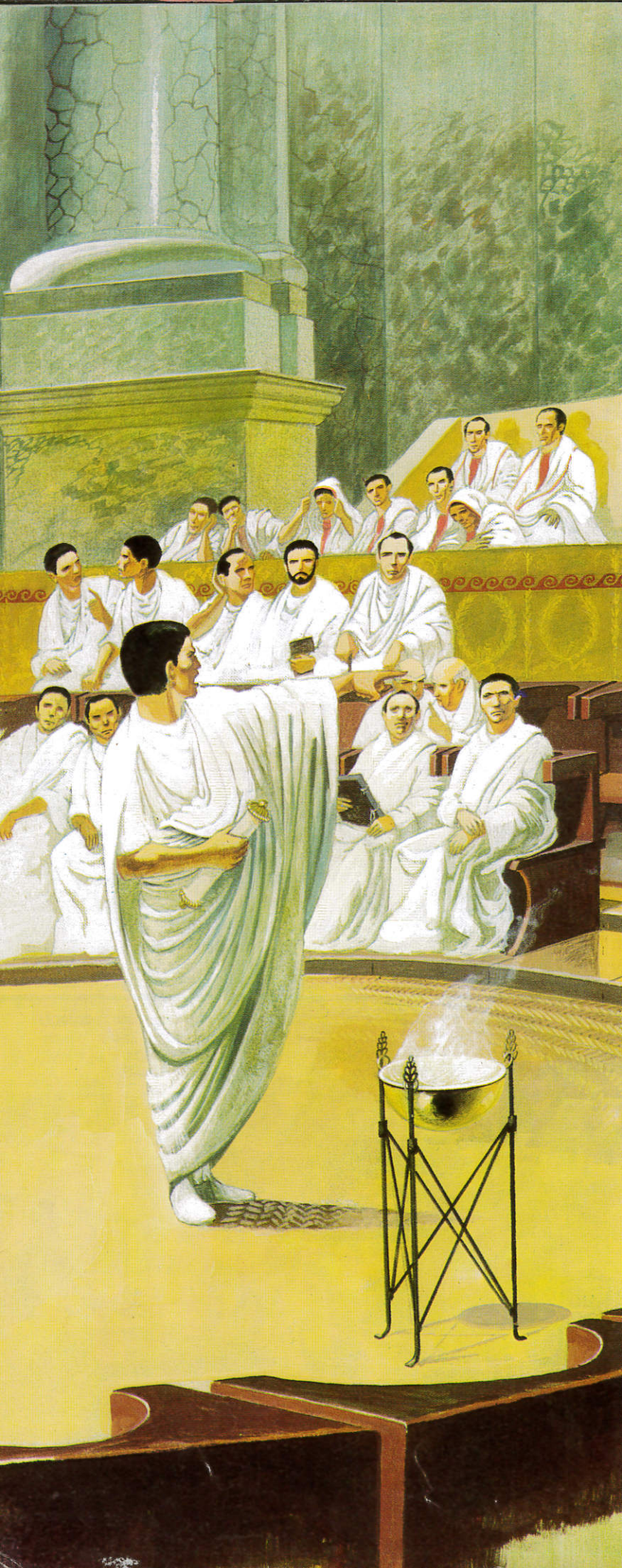
Ob izjemnih priložnostih so v razvedrilo množic priredili tudi prave pravcate pomorske bitke (*naumachiae*). Tudi ta predstava je potekala v amfiteatru, ki so ga v ta namen poplavalili z vodo. Za prvo tako bitko je dal Cezar na Marsovem polju skopati bazen, ki so ga polnili z vodo

iz Tibere. Ladjevji, ki sta se udarili, sta šteli 2000 vojščakov, samih vojnih ujetnikov ali obsojencev na smrt. Pozneje je dal Avgust uprizoriti slovitno bitko pri Salamini, v kateri so Grki leta 480 pr.n.š. potolkli Perzijce.

V amfiteatru so posneli kos naravnega okolja. Drevesa se leskečejo v zlatu. Vmes šumijo vodometi z odišavljeno vodo. Zveri so spuščene in lovci gredo na pogon. Če so v nevarnosti, se lahko zatečejo skozi vrtljiva vrata v pregrade ob strani ali pa v okrogle koše, opremljene z

bodiacami. Kolosejska arena je polna, da jo kar razganja: levi, panterji, sloni, celo krokodili. Največji korenjaki med gladiatorji kar s pestjo podrejo medveda in se gredo, oblečeni v levje kože slepe miši z levi. Na dan, ko je Tit (79–81) odprl Kolosej, so pobili 5000 živali.

V imenu senata in rimskega ljudstva...

Možje, ki jih vidimo slovesno zasedati, niso brezimni Rimljani. Spadajo med najbogatejše državljane v cesarstvu, in cesar jih je spoznal za vredne senatorske časti. Senatorji so imeli zelo pomembno vlogo, včasih so napadali uradno politiko, svetovali vojno ali mir, odobravalii zakone ali jih zavračali. Seveda še zdaleč niso bili zmeraj vsi enakega mnenja. Kadar se niso strinjali z govornikom, so si glavo pokrivali z gubo svoje toge.

Od Avgusta naprej je postal pravi gopodar cesar, četudi se je pretvarjal, kakor da posluša senat, in čeprav so njegove uradne listine zmeraj nosile pripombo: *V imenu senata in rimskega ljudstva*. Senatorji niso imeli besede pri izbiri cesarja, ta si je dostikrat še za svojega življenja sam izbral naslednika in ga posinovil. Kadar legionarji z izbiro niso bili zadovoljni, so novo opravili sami, ne da bi bili kogar koli spraševali za mnenje. S senatom se ni nihče posvetoval, če pa se je že, se je le toliko, da je izvolitev potrdil. Cesar je razširil svojo upravo z novimi uradi. Po svoji volji je postavljajl uradnike in jih odstavljajl, ti pa so odločali, ukrepali in sestavljajl predpise z močjo zakonov. Cesar je imel senat samo zaradi lepšega. Biti senator je bilo zasluga, je bilo čast, ki je z leti postajala dostopna tudi bogatašem iz provinc; nič več pa ni bilo prava služba kot v času republike. Kajti čeprav je senat še volil rimske uradnike, konzule, tribune, pretorje, edile in kvestorje, je v resnici izbirajl samo tiste, ki jih je predlagajl cesar. Senatorji niso bili voljeni, marveč imenovani izmed članov senatorskega reda, ki so ga sestavljajl najpremožnejši državljani, taki, katerih imetje je bilo vredno najmanj milijon sestercev.

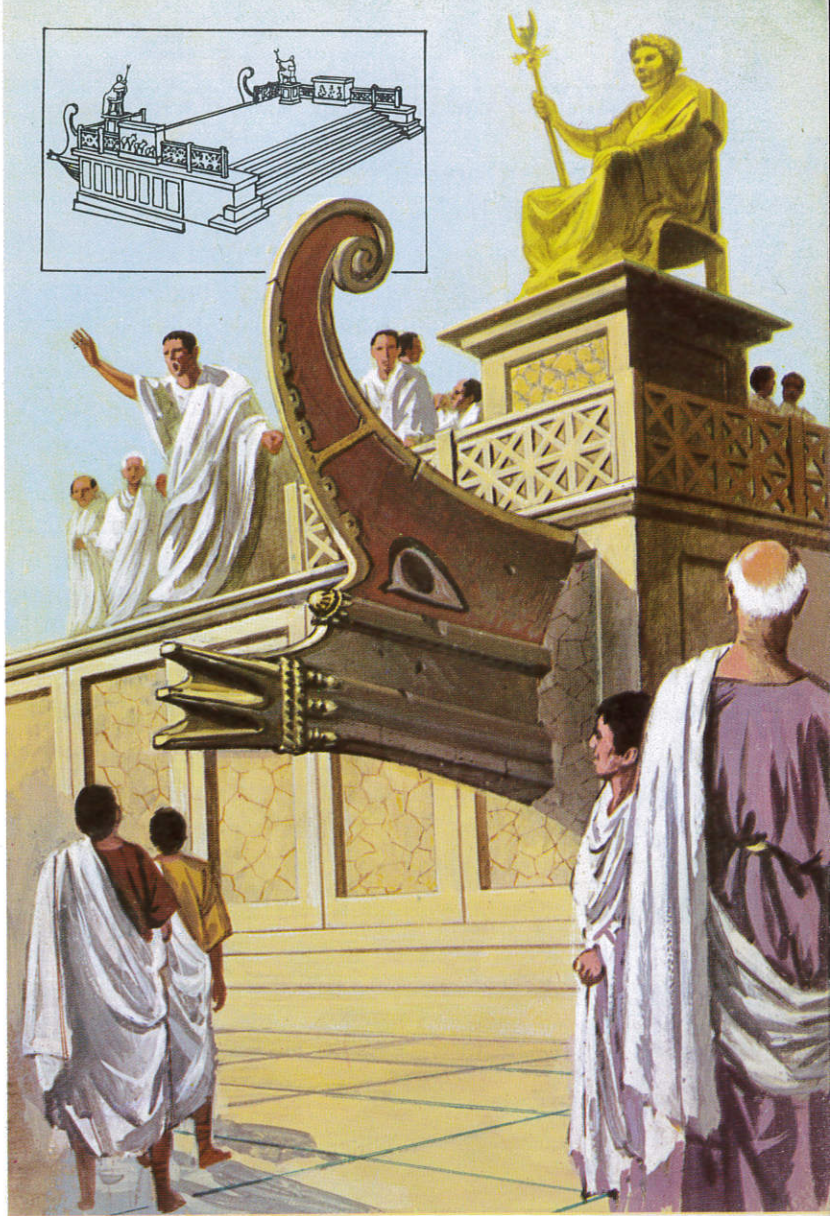
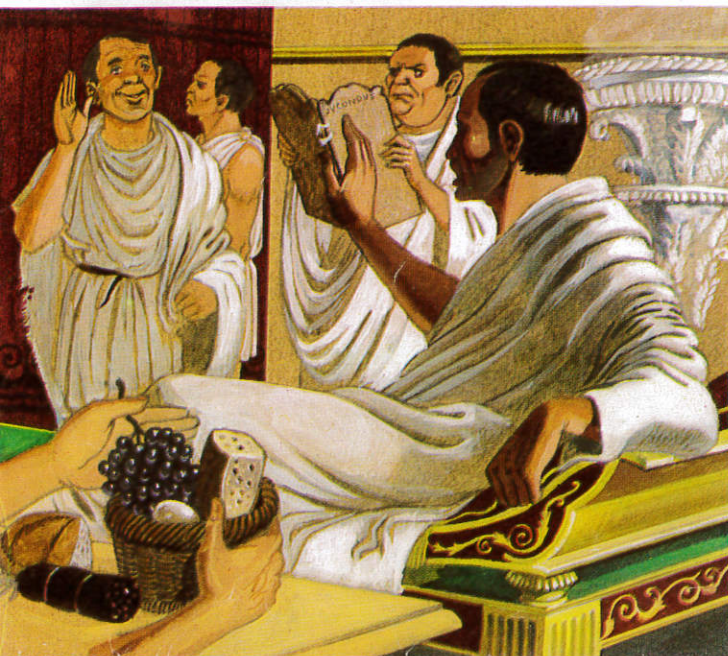
Zasuti s častmi in denarjem, so si senatorji delili visoke naslove in ugledne položaje. Cesar jim je puščajl, da so se prepirali med seboj, samo da so ga ubogali. Rim je pozabijl na republiko. Od Cezarja naprej se je moral navaditi na to, da ima gospodarja nad seboj.

Zasedanje senata za časa republike.

K urnam so vodile premične lesene brvi, tako da so državljani lahko stopali k volilnim žaram le drug za drugim. Glasovali so z lesenimi ploščicami. Kadar so glasovali za zakon, so na ploščici zaznamovali črki UR (*uti rogas* = sprejemam) ali črko A (*antiquo* = zavračam).

Rimski veljaki so si nabirali politične agitatorje med reveži, ki niso imeli volilne pravice. Ni jim bilo treba početi nič drugega, kot da so pridobivali volivce za svojega zaščitnika (*patronus*) in ga ob vsaki priložnosti zagovarjali. V zameno jih je gospodar plačeval in hranil.

Rimski uradniki so govorili ljudstvu na forumu. Povzpeli so se na govorniški oder, ki so mu pravili *rostra* (ladijski kljuni, krni, nosovi), ker je bil spredaj na obeh koncih okrašen s premci zaplenjenih ladij. V načelu je imel pravico javno spregovoriti vsak državljan.

Sodni uradnik (*magistratus*) je obdolžencu prinesel cesarjev sklep: smrtno obsodbo. Za sodnikom držijo liktorji, njegovi spremljevalci in izvrševalci sodbe, na ramenih v butaro povezane sekiro in palice. Včasih je imel obsojenec na izbiro usmrtitev s sekiro ali samomor.

Posvetovanje z bogovi

Tube trobijo. Obred očiščevanja se začneja. Pred svetiščem bodo duhovniki žrtvovali prašiča, ovna in bika. Za daritev so živali olepšali. Lepo so rejene, čiste, bleščeče skrtačene, okitili so jih s cvetnimi vencami in trakovi. Duhovniki in verniki z lovorovimi vencami na glavah peljejo živali v sprevodu trikrat okrog svetišča. Potem ko vedeževalci preiščejo drobovje žrtev, darujejo na oltarju najlepše kose daritvenih živali bogu. Preostanek razdelijo med vernike.

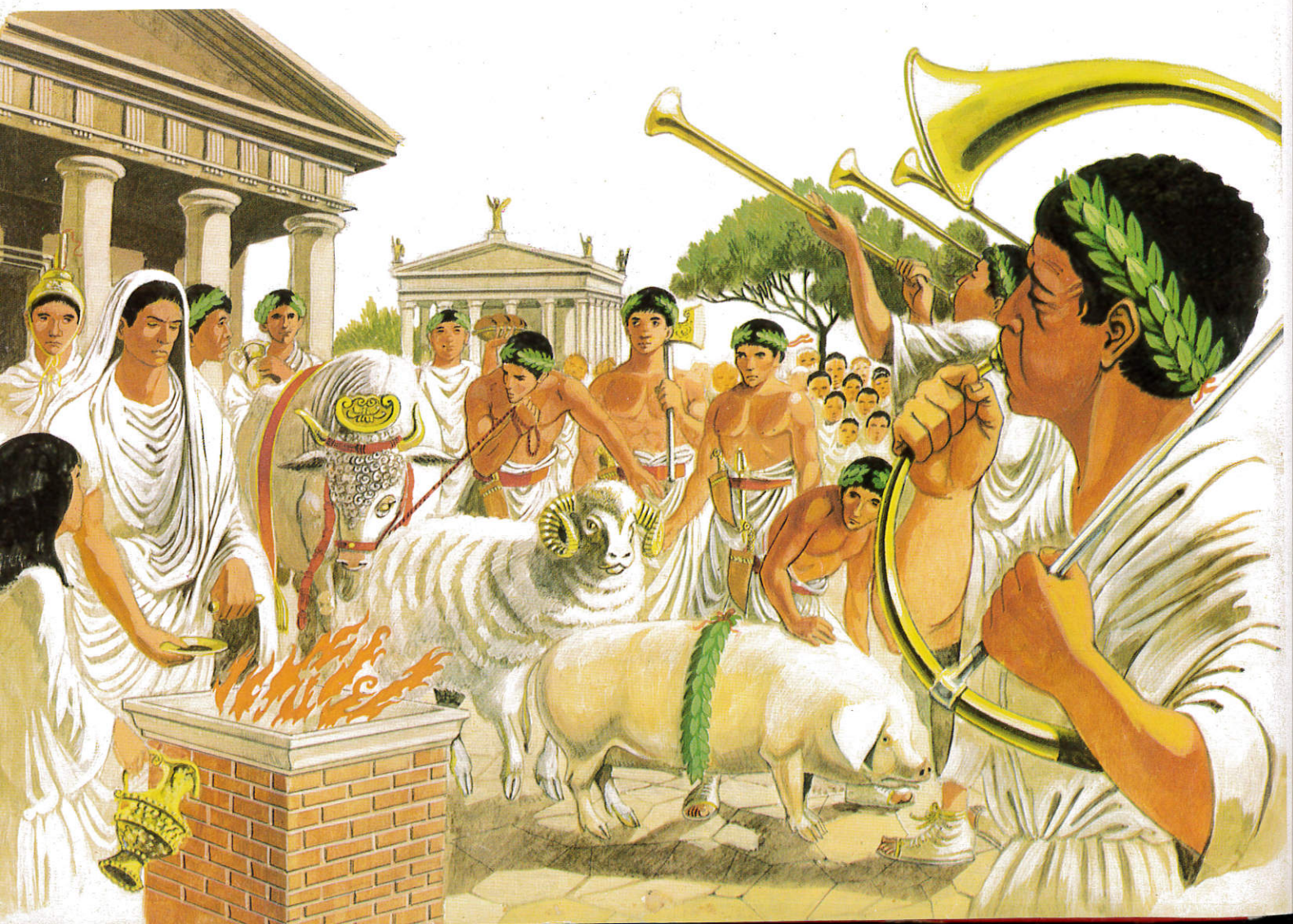
Rimljani so verjeli v posmrtno življenje. Zato da so lahko premagovali preskušnje pozemskega življenja, pa so potrebovali bogove. Tako mesta kakor država so čistili vse bogove panteona, še posebej pa Jupitra, Junono in Minervo, in obredje je bilo natančno predpisano. Rimljani so hoteli imeti na svoji strani vse ugodne okoliščine in vse bogove, zato niso pomišljali prisvojiti si tuja božanstva. V zameno so zasedenim deželam zapovedali gojenje svojega državnega kulta.

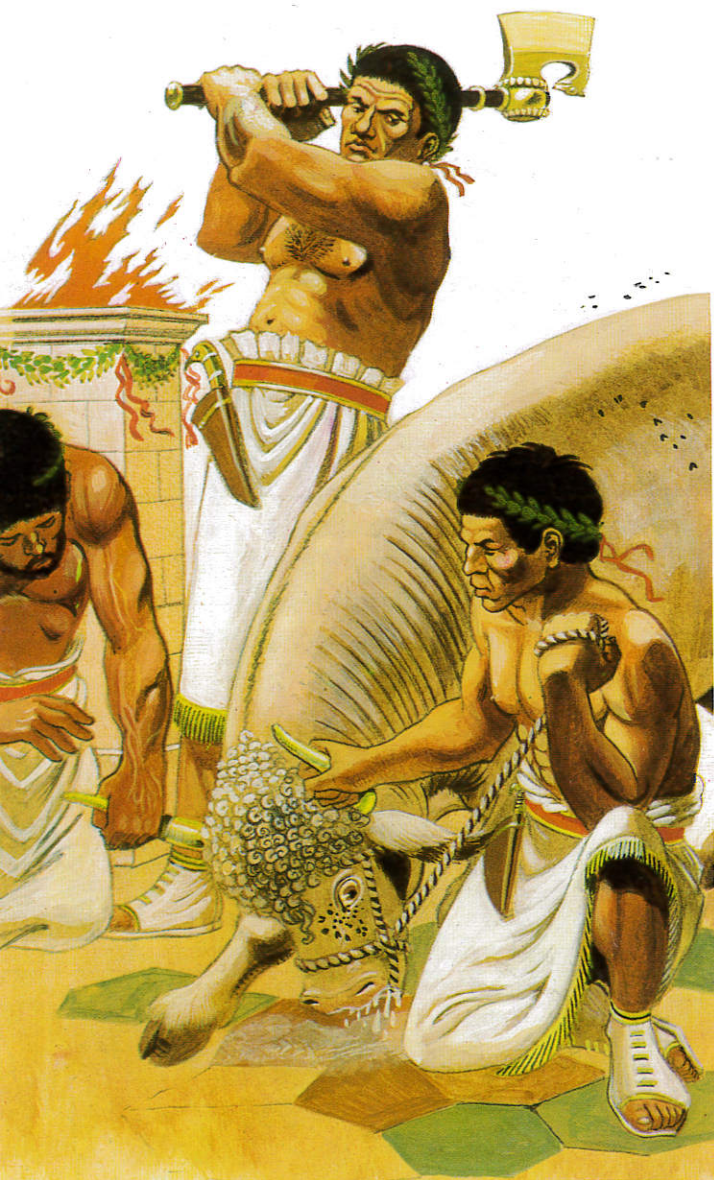
Rimsko vero je sestavljala vrsta obredov in početij. Bogovom so darovali, da bi jih udobrovoljili. Duhovniki so skrbeli, da se v templjih in na svetih krajih bogoslužje ni nikoli nehalo. Kadar so se bogovi razjezili, so jim žrtvovali cele črede živali. Za odvrčanje božjega srda in razlaganje volje bogov so si pomagali s starimi etruščanskimi obredi. Iskali so znamenja na nebu, v bliskih, zvezdah. Natančno so preiskovali drobovje žrtev krvavih daritev. Opazovali so v vodo vržene predmete, zgorevanje drv na ognjiščih. Razlagali so sanje itd.

Ti obredi so spremljali vse javne zadeve in tako dajali ritem vsakdanjemu življenju.

Strah pred bogovi je nenehno visel nad ljudmi, zaslediti ga je tudi v vsakdanjem pogovornem jeziku: pridušali so se pri Herkulu, se priporočali Olimpu, grozili z Jupitrom... In kadar so jim bili bogovi sovražni, so se uklanjali usodi in vedro prenašali trpljenje, tudi smrt.

Očiščevalna daritev.

Bika so skrbno oprali, skrtačili in počesali. Žrtveni sluge (*victimarii*) drdno držijo žival za roge, tako da nastavlja vrat žrecu, ki bo vsak hip zamahnil z obredno bakreno sekiro, potem pa žrtev pokončal z nožem, ki ga ima za pasom. Bikova kri mora posvetiti altar.

Ta videc je avgur, prerokoval je iz vedénja ptic. Država mu je naložila, naj išče znamenja, ki kažejo božjo voljo. Torej je vrgel pičo svetim piščancem in zdaj jih napeto opazuje. Ugodno znamenje je, kadar požrešno jedo, da jim drobtinice hrane kar letijo od kljunov.

Bikov trebuh je razparan. Njegova kri je že namočila žrtvenik. *Haruspex*, vedeževalec iz drobovja, skrbno pregleduje notranjost. Tako išče odgovore na vprašanje o prihodnosti in mnogih drugih rečeh. Ko prišče drobovje, zlasti jetra, lahko izreče prerokbo.

Na podeželju so darovali bogovom na priložnostnih žrtvenikih in nič krvavo. Priporočali so se jim za bogato žetev in jih ob suši prosili za dež. Darovali so jim prve sadeže in pridelke: najzgodnejše grozdne jagode, prve zrele pšenične klase itd.

Pri izdelovanju obrednih potrebščin za žrtvovanja in daritve so se Rimljani strogo držali izročila. Na vrhu zakrivljena palica je bila znamenje avgurov. Z nožem so razkosavali žrtvene živali.

- 1 – sekira in bat za pobijanje bikov
- 2 – daritveni posodici za zlivanje posvečenega vina
- 3 – acerra, kadilna skrinjica
- 4 – kropilo, kozji parkelj s konjsko žimo
- 5 – nož
- 6 – avgurova palica; obliko so pozneje povzele škofovske palice
- 7 – krater, vrč
- 8 – zajemalka za zajemanje iz vrča

Po kamnitih cestah

Razdalje od Rima do najbolj oddaljenih provinc so merili v miljah in jih označevali z miljniki vzdolž rimskih cest, ki so jih gradili od 2. st. pr. n.š. naprej.

Milja je merila tisoč korakov (*millia passum*) ali 1481,50 metra. Izhodiščna točka, od katere so merili razdalje vzdolž vseh cest v državi, je bil zlati miljnik, ki je stal sredi foruma v Rimu. Miljni kamni so bili torej posejani po vsem cesarstvu, od Anglije do Sirije, od Donave do Sahare!

Ceste so bile pogosto ozke, slabo utrjene, nasute s tolčencem (drobljenim kamenjem). Samo državne ceste, slovite rimske ceste, so bile ravne in redno vzdrževane. Široke so bile najmanj 4,15 metra, tako da so lahko po njih vstric peljale tri vprege. Pred vrati Rima so se razširile tudi na 10 ali 12 metrov.

Rimske ceste so bile za cesarstvo življenjsko pomembne prometne žile. Cesarska pošta je morala naglo potovati. Za legije je bilo važno, da so se lahko s hitrimi pohodi čimprej zbrale, kadar je miru grozila kakšna nevarnost.

Te ravne ceste so prava umetniška dela. V Italiji so nekatere speljane tudi skozi kilometer dolge predore, osvetljene s svetlobnimi jaški. Apijska cesta je prečkala 197 metrov široko dolino po viaduktu. Ponekod so morali cestišče nasuti več metrov na debelo. Vzdrževanje cest in obrtniška dela so zahtevala veliko delovne sile.

Rimske ceste so bile res nadvse trdno zgrajene. Najprej so ob stenah izkopal vzporedna odtočna jarka. Potem so vmes odkopavali prst, dokler niso prišli do kamna. Na to podlago so nasuli najprej plast peska in apnene malte, potem pa še štiri plasti različnega materiala, tako da je dosegala debelina temeljnega sloja 1,50 metra. Cestišče je bilo usločeno, zato da je deževnica lahko odtekala z njega. Tako trpežne ceste so kljubovale dolgim stoletjem: še danes, po dveh tisočletjih, odkrivamo popolnoma nepoškodovane odseke teh prometnic!

Legionarji gradijo rimsko cesto.

Cesarska pošta pa tudi posamezniki so potovali s hitrimi dvoprežnimi vozovi. Bogataši so si včasih svoje kočije razkošno opremili, tako da so v njih lahko brali, kockali, pili. Baje si je dal neki cesar v svojo postaviti celo vrtljiv stol, da se je udobneje razgledoval po pokrajini.

Svilo s Kitajskega so čez puščave v osrednji Aziji tvorile karavane kamel. Prodaja svile, ki je zvaljala Rimljane tja proti Daljnemu vzhodu, je prinašala podjetnim trgovcem praviljčne dobičke. Med bogataši so bili namreč svileni izdelki zelo iskani.

Kadar je prihajal v mesto vojskovodja s svojimi legijami, mu je mestna uprava priredila veličasten sprejem. Ob takih priložnostih je prišla voščiti dobrodošlico vsa mestna smetana. Meščani so vojake, ki so kora-

V gostiščih ob cestah so lahko sli in popotniki prenočili, poskrbeli za svoje konje ali jih prepregli. Ta občestna počivališča so postavljali država, mestne uprave ali zasebniki. Potnik si je tukaj lahko dal popraviti voz in se oskrbel z živili.

kali po ulicah, zasipavali s cvetjem. V svetišču so opravili slovesno daritev. Naposled so na pojedini vsi zbrani vzdignili kozarce na čast velikega Rima in cesarjevo zdravje.

Vse poti vodijo v Rim!

Vsak dan nasititi 1200000 prebivalcev Rima, ob tem da so bila polja v Italiji vse slabše obdelana: za državo to nikakor ni bil mačji kašelj. Rim se je v celoti oskrboval po morju in tovore so razkladali v Ostii, največjem pristanišču v cesarstvu. Sloviti rimski zgodovinar Tacit je v zvezi s tem zapisal, da je »življenje rimskih meščanov vsak dan igračka valov in neurij«. Ostijski luki sta dala skopati cesarja Klavdij in Trajan, obsegali sta čez sto hektarjev. Zavarovani sta bili z zidanima valolomoma. Ob vhodu v pristanišče so napravili umeten otoček, tako da so v morje potopili ladjo, napolnjeno s skalami, in nanj postavili svetilnik.

Rimljani so povsod po cesarstvu uredili pristanišča za oskrbovanje svojega trgovskega ladjevja. Arles ob Roni je postal skladišče blaga iz vse Galije. Tukaj so zbirali volno, les in pšenico iz severnih krajev in jih potem odpošiljali v Rim. V Egiptu je imela tako vlogo Aleksandrija.

Rimske ladje so plule tako po Črnem morju (k njegovim obrežjem so se odpravljale po skitsko pše-

nico in les) kakor po Severnem, ob katerem je cvetela trgovina z volno in rudninami.

Ladje so izdelovali iz borovine, hrastovine ali cedrovine. Opločje trupa so zatesnjevali s predivom in premazovali s katranom, voskom in barvo. Žebliji so bili iz bronu. Velike tovarne ladje, n.pr. težke, trebušaste *corbita* (korvete), so plule na jadra. Lahke ladje so poganjali veslači.

Plovbe so bile dolge in naporne in lastniki so veliko tvegali, zato so svoje tovore zavarovali.

Ob prihodu na cilj so lastniki svoje blago razprodali prodajalcem na drobno in lastnikom velikih obrtnih delavnic. V velikanskih skladiščih – samo v Ostii so obsegala deset hektarjev, v Rimu pa še dosti več – je bilo spravljeno vse, kar je premogel antični svet: sveče, bakle, pergamentni zvezki in papirusovi zvitki, poper in dišave, stoti pšenice, amfore z vinom in vrči z oljem, gradbeni material, skratka vse, kar je največje mesto zahodnega sveta potrebovalo za življenje. Brez Ostie bi se bil Rim zadušil...

Raztovarjanje lesa z ladje v rimskem pristanišču.

Po Nilu so rimski trgovci dobivali slonje okle iz črne Afrike: slonovina je imela v Rimu visoko ceno. Trgovci so kupovali tudi nosorogove rogove; stolčeni so se uporabljali zlasti za pripravljanje zdravil.

Da, tole so hrastovi sodi z nabitimi železnimi obroči: galska domislica. Za prevoze s težkimi rečnimi ladjami so bili sodi veliko bolj pripravi kakor krhke rimske amfore. Čolnarske družbe (*nautae*) so izrabljale za plovo prav vsako plovno reko.

Egipt je bil ena izmed žitnic starega sveta. Na sliki pisar bogatega veleposestnika prešteva koše s pšenico, ki jih sušnji natovarjajo na ladjo. Mornarji se bodo ustavili najprej v velikem aleksandrijskem pri-

stanišču, od tam pa odpluli v Rim. Italija je uvažala večino potrebne pšenice in drugih žit. Čez Aleksandrijo je dobivala iz Egipta tudi drugo blago: svilo in začimbe z vzhoda, dišave iz Arabije itd.

nesreča! Voz, naložen s praznimi amforami, se je prevrnil v obcestni jarek. Volovska vprega se je splašila. Na take tovrne vozove so naložili tudi po 500 kilogramov tovora. Potovanja z vozovi so bila tako

počasna, da so prevoze na daljših razdaljah opravljali raje po morju ali vodnih tokovih. Sloviše rimske ceste so bile pač narejene bolj za hitre premike vojaških enot kakor pa za prevažanje blaga.

Množijo se nova mesta

Tako v mestih kakor na deželi so načrtovanje cest in javnih trgov in drugih javnih površin prepuščali zemljemercem; njihova naloga je bila urejati pokrajino.

Dežele, ki so jih zasedli Rimljani, so imele že tudi same mestno civilizacijo, vendar pa nobeno mesto ni imelo tako neznanskih razsežnosti kot Rim. Rimljani so postavljali svoja svetišča, kopališča in gledališča po vsem Sredozemlju. V severozahodni Evropi so temeljito predrugačili staro bivalno okolje. Pomembnejša galska mesta, *oppida*, so bila pravzaprav trdnjave, obdane z debelimi obzidji. Rimljani so poleg njih sezidali svoja mesta s kamnitimi spomeniki, veličastnimi vrati, obzidji in lepimi hišami.

Veljaki so zapuščali podeželje in svoja veleposestva in se naseljevali v teh novih mestih, kjer je potekalo blesteče družabno življenje. Mesta so bila poleg tega dejavna skladišča, v katera so se stekali pridelki in izdelki iz vse province, preden so jih poslali v Rim.

Od Avgusta naprej so po deželi kar iz nič rasla nova naselja legionarskih veteranov (tako sta nastala,

denimo, Autun v Galiji in Torino v Italiji). Prvotno jedro naseljencev je sestavljalo dva do tri tisoč starih vojakov z družinami. Država jim je dala zemljo, jim pomagala postaviti domove in poskrbela za najnujnejšo infrastrukturo (ceste, vodno napeljavo, kanalizacijo). Nova mesta so se množila tudi v Afriki. V Timgadu, ki ga je v Alžirji ustanovil Trajan, je bilo 125 stanovanjskih blokov.

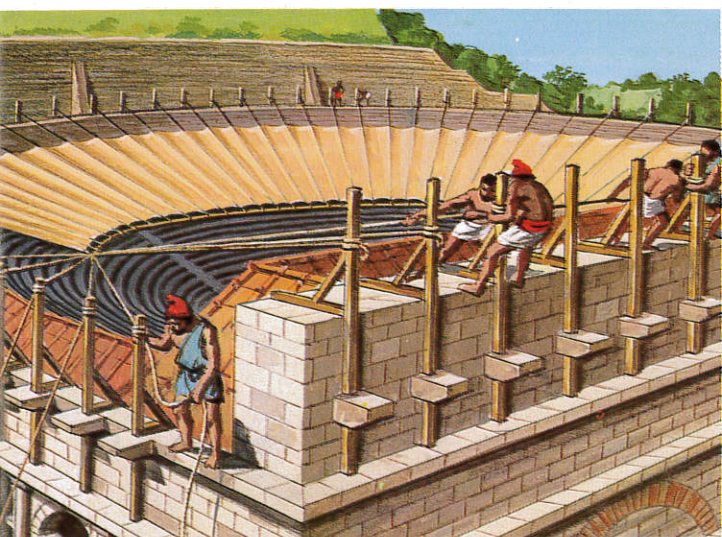
Družba v garnizonskih mestih, starih prestolnicah ali obmorskih pristaniščih, skratka, v mestih »rimskega miru« je v vsem posnemala rimsko. Mestno upravo so imeli v rokah najpremožnejši. Ravno tako so imeli glavno besedo v gospodarskem življenju, dajali so delo delovni sili, ki je zvečine prihajala s podeželja. Brezdelni, sestradani, v pisane cunje oblečeni in po zabavi hlepečni plebs je ob večerih na forumu tako spominjal na rimskega, da je človek, pa naj se je sprehajal po Volubilis ali Efezu, Lyonu ali Leptis Magni, komaj ločil, kje je.

Inženir z *groma*, prednico geodetskega kotomera, ugotavlja najugodnejšo lego akvedukta.

Centurion z vinskim trsom v roki nadzoruje stražo. Za najmanjši disciplinski prestopok je legionar tepen. Na severu je bila vojaška služba prava tlaka. Vojaki so, da so se ognili najhujšim naporom, podkupovali centurione. Ta legionar s sulico straži pri vratih v Trier v Nemčiji.

Po vseh velikih mestih v cesarstvu so rasla gledališča kot gobe po dežju. Predstave so zahtevale dolgotrajne priprave: morali so pripraviti prizorišče, vaditi igre itd. Gledalce so zavarovali z velikansko platneno streho (*velum*). To delo so pogosto opravljali mornarji.

Zima ob Renu. Obrambni zid, ki so ga Rimljani postavili vzdolž meje, je zasul sneg. Legionarji so si uredili garnizonska naselja in si postavili lesene hiše, *cannabae*. Vojaki niso bili iz Italije, kajti vojska je začela sčasoma novačiti kar na kraju samem, v Galiji in celo Germaniji. Latin-

Rimski legionarji v Afriki so se v zaledju kratkočasili z lovom na divje zveri. Včasih so se levi z Atlasa spustili v nižino in napadali živino na kmetijah. Lovili so jih s sulicami in prirejali prave pogone nanje.

ske so znali samo častniki. Garnizonska mesta so privabljala trgovce. V okolici so se naseljevali koloni in na poljih pridelovali hrano za vojsko. Tako se je začasni tabor vse bolj spreminjal v zametek mesta. Postopoma so lesena bivališča nadomestile trdnjše stavbe.

Toge, tunike in sandale

Rimljani niso poznali spodnjega perila, kakršno nosimo danes, n. pr. spodnjice, nogavice, majice, modrčke. Edino spodnje oblačilo, ki so ga nosili, je bila tunika, moškimi je segala do kolen, ženskam pa do gležnjev. Še prej, v času republike, so nosili moški pod togo samo kratek predpasnik.

Edina vrhnja obleka starih Rimljanov je bila toga, zdi se, da so jo podedovali od Etruščanov. Uradniška in otroška sta bili obrobjeni s škrlatnim trakom. Fantje so nosili tako togo, pravili so ji *praetexta*, do 16. leta, potem so oblekli moško, ki je bila čisto bela. V cesarstvu so togo vse bolj opuščali, nadevali so si jo samo še za posebne slovesnosti in seje v senatu. Namesto nje so si čez tuniko ogrinjali lahko, nabrano ogrinjalo, *pallium*. Sčasoma je postala vrhnje oblačilo kar tunika, oblačili so si jo čez drugo, spodnjo tuniko, imenovano *camisia*. Tunika je imela lahko našite rokave. Pod tujim, zlasti galskim vplivom so prišle v rabo tudi ozke galske hlače, *bracae*, in debelo, ponču

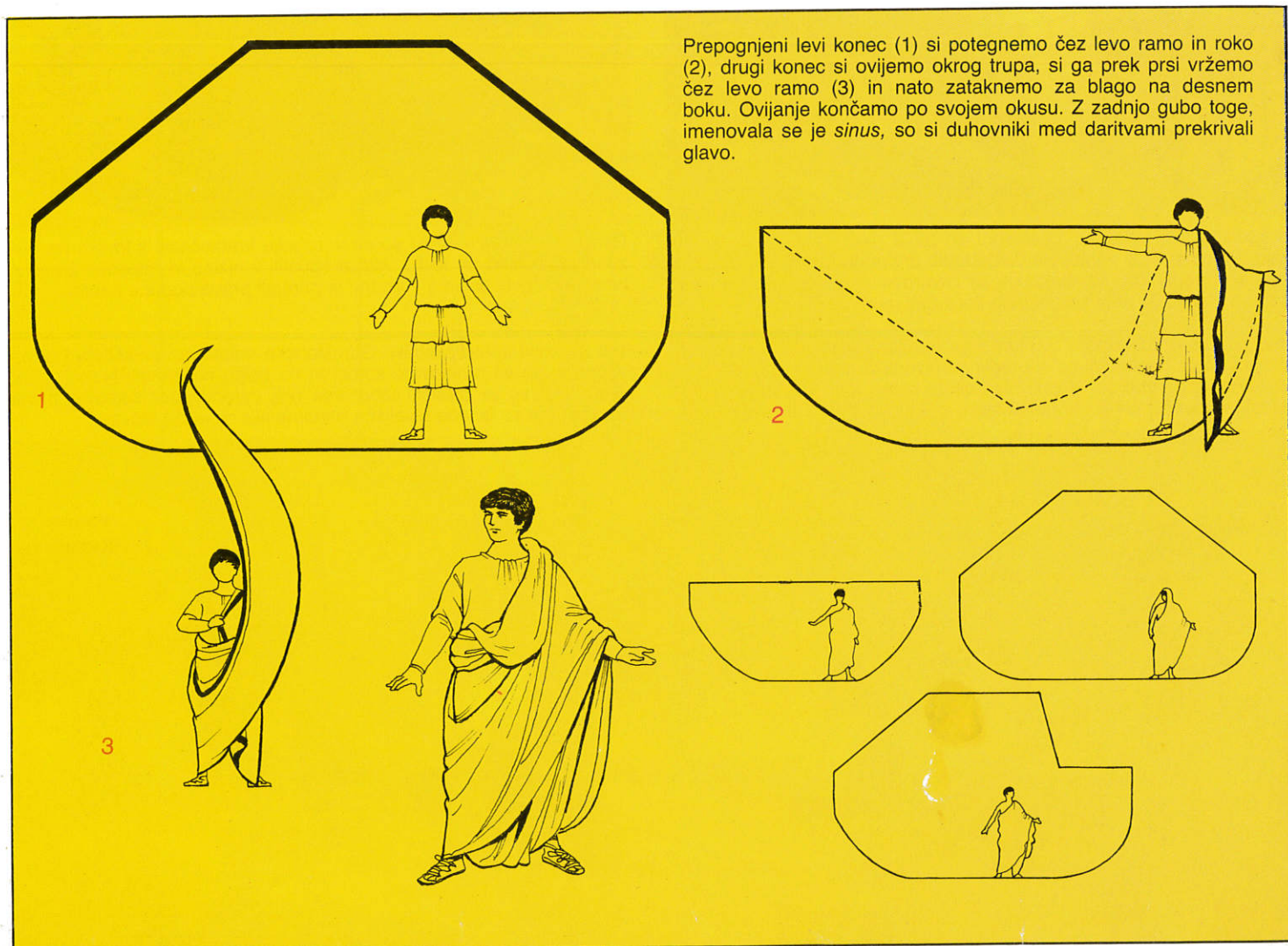
podobno ogrinjalo z oglavnico, *paenula*, ali pa nekakšen nabran plašč, *caracalla*.

Tudi ženske so nosile tuniko, čeznjo pa dolgo, bogato obleko, *stola*. Za ven so se zavile v nabrano pravokotno ogrinjalo, imenovalo se je *palla*.

Rimljani niso nosili klobukov, ženske pa so se hladile s srčastimi pahljačami in včasih sončniki.

Kako se ovijemo s togo

Toga, sprva samo preprosto ogrinjalo, se je sčasoma močno povečala, tja do šest metrov dolžine, tako da si je človek ni več mogel sam oviti okrog telesa, temveč mu je moral kdo pomagati.

A

B

C

D

Ženske pričeske, nemalokrat močno komplicirane, so se sčasoma spreminjale. Ženske, ki niso imele dovolj dolgih las, so včasih nosile tudi lasuljo. Vse do srede 1. stoletja so se česale precej preprosto (D). Pod Flavijci so prišle v modo pričeske v obliki čebeljega koša ali diadema (C od spredaj, B od strani) in se v različnih inačicah obdržale kar dolgo časa. Neveste so si na poročni dan spletle lase v kite in si jih ovile okrog glave (A).

E1

E2

E3

F

Čez tuniko z dolgimi rokavi (E1) so si včasih oblačili še drugo, krajšo, s kratkimi rokavi (E2). Povrh so si odeli ogrinjalo, ki se je pri vratu zapenjala s *fibulo*, sponko (E3).

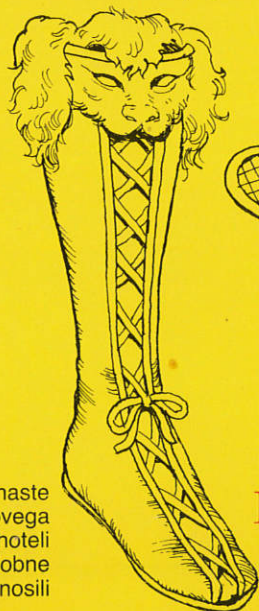
Ženske tunike so imele rokave dostikrat spete s fibulami. Vrhnja obleka je bila lahko brez rokavov, čeznjo pa je padalo nabrano ogrinjalo (F). Oblačila so bila različnih in pogosto precej živih barv.

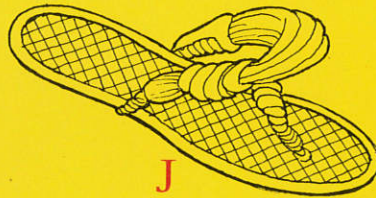
G

H

I

J

K

Najnavadnejša obutev so bile bolj ali manj zaprte jermenaste sandale, *soleae* (G, H). Nosili so tudi škornje iz tankega surovega usnja (*pero*), ki so segali do meč. Filozofi in ljudje, ki so hoteli poudariti svojo skromnost, so si natikali lahke, japonkam podobne sandale, narejene največkrat iz papirusa (J). Tudi kmetje so nosili jermenaste sandale iz nestrojenega usnja, *carpatina* (K).

Cothurni (I) so Grki in Rimljani pravili škornjem, ki so jih nosili zlasti lovci. Spadali so tudi k oblačilom nekaterih bogov, pa tudi cesarjev – kot znamenje njihove božanske narave. Danes so nam v spominu predvsem kot nepogrešljiva obutev igralcev v tragedijah.